

Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

Bata Dorián

AZ ELSŐ KERESZTES HÁBORÚ KORA

*A XI. század politikai elemzése és eseményeinek leírása
az első keresztes hadjárat szempontjából*

TÖRTÉNELEM MŰHELY

EGYETEMISTA:
Bata Dorián
Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

MENTOR:
Dr. Orcsik Károly

ELŐSZÓ

Egyetemi tanulmányaim során sokat foglalkoztam az első kereszties háborúval és a vallási konfliktusokkal. Számos tantárgy vizsgájából kellett az első kereszties hájárat témáját újra és újra elkészítenem és ezt sok esetben más forrásokból tettem. Észrevettem, hogy különböző irodalmak, különböző szempontok szerint egészen más értelmezést adnak ennek az eseménynek attól függően, hogy melyik nép, ország vagy vallás szempontjából figyelik a hájáratot, illetve, hogy könyvük központi témájaként szerepel-e ez az időszak, vagy csak egy periférikus eseményként kerül említésre. Elhatároztam hát, hogy belemerülök a témába, és megpróbálok belőle valami újszerűt alkotni. Rengeteg kérdés merült fel bennem azonnal, amire válaszokat akartam kapni, és ezekért a válaszokért hajlandó voltam akár évszázadokat is visszamenni, hogy megtaláljam problémák gyökerét. Meg akartam ismerni mindent: a vallásokat és filozófiát; a népet és az uralkodó osztályt; a gazdaságot, bel- és külpolitikát. Azon kaptam magam, hogy kezdek eltávolodni magától a hájáratától és a körülötte elterülő világot fedezem fel, amelyről oly sokszor feledkezünk meg, ha az első kereszties hájáratról beszélünk. Ekkor ért az ihlet a tekintetben, hogy mi is kell legyen az újszerű a munkámban: a különböző elolvasott irodalom lényegét egy munkába foglalni és a lehető legtöbb szempontból megvizsgálni ezt a konfliktust.

Ez a munka nem tár fel új kutatási eredményeket. Úgy gondolom ezt a témát annyit tanulmányozták már tölem sokkal nagyobb képességű tudósemberek, hogy én új tényekkel már nem tudok szolgálni. Arra törekszem, hogy a már ismert tudást összegezzem, és az általam választott téma szempontjából a már ismert tényeket értelmezem, és olyan összefüggésekre világítsak rá, amelyekre ritkán fordítunk nagyobb hangsúlyt. Egy olyan munkát szerettem volna összeállítani, melynek olvasása során remélhetőleg az olvasó minden alcím alatt egy új élménnyel és nézőponttal gazdagodik, mintha különböző vizeken sodródna, amelyek a végén ugyanoda torkollanak, így az olvasó maga dönti el, hogy a különböző „nemzeti” vagy „kulturális” történetírás nézőpontjaiból, hogyan alkot egy egységes képet az utazás végén.

A munka gerincét Georgije Ostrogorski „*Bizánc története*”¹, Steven Runciman „*A kereszties hájáratok története*”² és Amin Maalouf „*A kereszties hájáratok arab szemmel*” c. könyve alkotják.

¹ Георгије Острогорски, Историја Византије, Београд, 1969

² Steven Runciman, *A kereszties hájáratok története I*, Budapest, 1999

A BIZÁNCI VALLÁSI VITÁK ÉS AZ ARAB BIZÁNCI KAPCSOLATOK A XI. SZÁZADIG

Mielőtt rátérnék a XI. század történéseinek taglalása előtt szükséges megértenünk a keleti népek viszonyát. Ez kulcskérdésnek számít annak érdekében, hogy megértsük, hogyan veszítette el Bizánc a keleti területeit, és miért nem tudta azokat könnyedén visszaszerezni, illetve hogyan tudtak az arabok egy stabil államot létrehozni az újonnan meghódított területekből. Megelőlegezem, hogy a Kelet elvesztésében döntő jelentőségűek a társadalmi feszültségek.

Egyetértek Runciman gondolataival, miszerint a Római Birodalomban a Nyugat és Kelet között mindig is ellentétek voltak. A nyugati részek sosem tudtak felnőni ahhoz a kulturális óriáshoz és gazdasági erőhöz, amit a Kelet képviselt, így természetes volt, hogy a birodalom súlypontja egyre keletebbre tolódott, míg nem a főváros is átkerült Rómából Konstantinápolyba. Ezek az ellentétek főleg gazdaságiak, hiszen Egyiptom és Szíria nagyon gazdagok és a birodalom legnépesebb területei voltak, amit a nyugatiak csak irigykedve néztek, azonban ez önmagában még nem vezetett szakadáshoz. Az ellentétek a vallás körül feszítették a társadalmat. Tudni illik, még a pogány császárok uralkodtak, nem volt nehéz a keleti isteneket beilleszteni a római Panteonba, és a keletieknek sem esett nehezükre elfogadni új istenek megjelenését, az egyetlen eset a vallási türelmetlenségre a kereszténység és a zsidó vallással szemben volt, hiszen ezek nem voltak hajlandók elfogadni a sajátjukon kívül más istent. Amikor a birodalom államvallásává vált a kereszténység, akkor kezdődtek a gondok.

A császárok szándéka az volt, hogy népeiket egy isten és egy császár uralma alá hajtás, tehát a centralista törekvések egyik tartóoszlopa volt a kereszténység. Ez önmagában nem gond, hiszen a kereszténységet mindenhol, de főleg Keleten könnyen vállalták fel az emberek és hittek benne. Azonban, mivel Keleten és Nyugaton az emberek máshogy éltek, ennél fogva máshogy fogták fel az életet is, a vallásról is különbözőképpen kezdtek el gondolkodni. Ennek különösen nagy hagyománya volt Keleten: Hellászban, avagy Makedóniában, Szíriában és Egyiptomban, ahol a filozófiának nagy hagyományai voltak. Míg Makedóniában a filozófusok a császárral összhangban alakították ki a vallást, amely megfelelt a császári pompának és monumentalizmusnak, addig Egyiptomban és Szíriában a vallási kérdéseket az utcákon vitatták, és a köznépi kedvenc témája volt ezekben az időkben. Bár előfordultak eltérések a szertartások terén is, a legnagyobb különbségek Jézus természetének megítélésében voltak, így melegegyává váltak a keleti területek az “eretnkségnek”.

A vallás alakulásának szempontjából kulcskérdés a kereskedelem, mivel külpolitikai okok, tehát háborúk és egyes keleti államok ingadozásai miatt a keleti kereskedelem gyorsan kezdett csökkenni mind Szíria, mind a Vörös-tenger

irányából. A keleti tartományok szegényedni kezdtek, még nyugatabbra Konstantinápolyba került át a kereskedelem központja, ami eddig Damaszkuszban, Alexandriában vagy Petrában volt, minthogy Északon nyíltak meg az új, biztonságosabb kereskedelmi útvonalak. A keleti emberek ezúttal irigykedve néztek a nyugatiakra; nem csak a köznép, de a papság is, aki nehezen fogadta el, hogy a konstantinápolyi pátriárka hogyan gazdagodik és lesz egyre tekintélyesebb. Ezt tetézte a császár centralizmusra való törekvése, aminek nem csak az volt az eredménye, hogy nőttek az adók és csökkent a városok és a települések autonómiája, de az is, hogy a vallást egységesíteni akarta és nem engedte, hogy a kereszténység egyes elemeinek a birodalom más-más pontjaiban különböző értelmezést adjanak. A Konstantinápolyból érkező vallás vált az ortodoxiává, és az ortodox vallást a keleti népek a császár vallásának tekintették, akit gyűlöltek hiszen felelős volt az életszínvonal romlásáért. Nem túrték, hogy még ők szűkölködnek a luxuscikkek terén és nagy adókat fizetnek, addig az ortodox vallás a pompát, a dicsőséget és a gazdagságot hirdeti; jobban szerették volna, ha a vallás egyszerű szertartásokon alapul, és kevésbé fényűző. A vallási ellentétek hamarosan a nacionalizmusok megjelenéséhez vezettek, amelyeknek a fő komponense volt, hogy ki melyik vallást követi. A különböző vallási irányzatok követői között pedig állandóan örlődtek a zsidók, akiket mindkét oldal gyötört.

Vallási szempontból szintén meghatározók voltak Jusztiniánusz hadjáratai, amik miatt a keleti provinciák sokat sínylődtek: leterhelte őket anyagilag a háború, a perzsák támadásai őket nyomorgatták, és természeti csapások is sújtották a lakosokat; cserébe a hódítások nem juttatták a keleti embereket előnyösebb helyzetbe. Ez időben a császári udvarban sem volt világos ki melyik felekezethez tartozik és ilyen körülmények között Egyiptom szinte teljes lakossága vált monofizitistává (ma koptoknak hívjuk őket), míg Szíria és a többi keleti provincia nesztorianus lett. Az ortodoxokat csak *melkitáknak* – a császár embereinek – hívták, hiszen pozícióik és tekintélyük csak a császártól függött. Phókász uralkodása alatt a birodalomban mindenféle polgárháborúk dúltak mind vallási mind politikai alapon. Megtörtént ez első eretnek mérsárlás, majd erre válaszként a következő években ortodoxokat is meggyilkoltak.

Érdekeség, hogy nemsokára Bizánc elveszíti Palesztinát, Szíriát és Egyiptomot a perzsák hódításai által. Jeruzsálem elfoglalása után a perzsák, de főleg a zsidók – akik eddig sínylődtek és túlkapások áldozatai voltak – hatalmas mérsárlásba kezdtek a keresztények között. Állítólag 60 000 keresztényt öltek meg hitük miatt.³ Herakleiosz császár szerette volna visszaszerezni a területeit, és ezek az események adtak neki erkölcsi alapot arra, hogy csökkentse a nép közötti ellentéteket. A hadjárat vallási jelleget kapott és ezért vannak, akik Herakleioszt vélik az első kereszties lovagnak, bár meg kell jegyezni, hogy ne-

³ ugyanaz, 14.

hezen összehasonlítható ez a későbbi kereszties lovagok jelenségével. A hadjárat sikeres volt, azonban a nép vesztesnek érezte magát. A perzsa uralom alatt a keresztények nem voltak üldözöttek, sőt visszakapták templomaikat, a különböző irányzatok között sem tettek különbséget, és adókkal sem voltak terhelve. A perzsa uralkodó még kísérletet is tett rá, hogy a kszetiphonti zsinaton egyesítse a keresztény egyházat. A római hatalom visszatérésekor a császár újra elfogult lett az ortodox vallással szemben, és mivel üres volt a kincstár, hatalmas adókat mért a visszaszerzett területekre. A zsidók bűnei miatt elrendelte ezek kikezresztelkedését, így újra kezdöttek a zsidógyilkosságok, maga ellen fordítva a zsidókat is. Ezt tetözték a népszerűtlen vallási reformjai.

Ez idő alatt az Arab-félszigeten megjelenik egy kalandor, aki prófétává válik, majd pedig államot hoz létre a félszigeten. Ez az ember Mohamed volt, aki hatalmas tapasztalatainak, tehetségének, világlátottságának, egyszóval géniusának köszönhetően egy olyan tettet hajtott végre, ami a világ egyik legnagyobb teljesítménye: egy új vallást eszelt ki, amely képes volt meghódítani területeket, és egy államot igazgatni.

Az iszlám megfelelt annak a követelménynek, amire sokan vágytak: egyszerű volt. Ez az araboknak volt a legmegfelelőbb, hiszen maguk is egyszerű emberek voltak. Az iszlám nem igen engedte, hogy értelmezzék tanait; egy törvény létezett: Mohamed törvénye a Koránban foglalva – amit mai napig a leg-tökéletesebb könyvnek tartanak, és ami ennél fogva nem szorul változtatásokra, ennek kell engedelmeskedni, eszerint kell élni.⁴

Mohamed életében senki sem félt az új vallástól, elvégre nem volt új fenomen egy keleti kalandor, aki területeket hódít. Az iszlám bizonyos nézetek szerint oly sok hasonlósággal bírt a kereszténységgel⁵, hogy eleinte ezt is egy keresztény eretnek szektaként értelmezték, ennél fogva ez sem tűnt újdonságnak.

A próféta 632-ben hunyt el, és utódai Abú Bakr, majd 634-től Omár kalifa csaptak le a gyengélkedő és kimerült császárságra, és győzelmet győzelemre halmoztak. A végső csatára a Jarmuk folyónál került sor 636-ban, ahol a monofizita vallású hadtestek elárulták a gyűlölt uralkodót és átálltak a mohamedánok oldalára. A katasztrofális vereség után eldőlt Szíria és Palesztina sorsa, és hamarosan Jeruzsálem is elesett. Palesztina és Szíria harc nélkül megadták magukat, sőt az új hódítóknak segítettek, hiszen túl nehéz volt a római iga, és egyébként is a társadalom mindenegyes rétege (az ortodox vallású embereken kívül) gyűlölte a császárt. A század közepére meghódították Egyiptomot és a

⁴ Germanusz Gyula (*Allah Akbar*, Budapest, 1976) rengeteg példán és saját tapasztalatainak keresztül mutatja be az iszlám világot könyvében, amelyek tökéletesen alátámasztják ezt az állítást.

⁵ „Hiszen az iszlám nem ázsiai szellem születtje. Bölcsöjénél a zsidóság és a kereszténység állt őrt és később a görög kultúra átadta emléit, hogy szabadon szívjon belöle” – Germanusz Gy., *Allah akbar*, 224.

teljes birodalmat a Kaukázusig és Anatóliáig. Egyidejűleg döntötték meg a hatalmas Szaszanida Birodalmat, és nyomultak el egészen Perzsia keleti határáig, a híres Oxon folyóig. Az új szuperhatalom nem volt már születőben: mindössze 30 évnvi vajúdas után megszületett.

Megdöbentő lehet, hogy a keresztények inkább örültek az új hódítóknak, mintsem várták a felszabadulást. Az arab uralom hozzájárult az életszínvonal javulásához. Kezdetben a keresztényeket nem üldözték, és a külön adó, a *dzsizja*, sokkal alacsonyabb volt, mint a császári adók. Az eretnekek magasrangú vezetői is éltették az iszlám hatalmat, mivel számukra sokkal előnyösebb volt. Az ortodoxok is nyugodtak maradtak, ugyanis ők sem voltak kitéve semmilyen veszélynek, azonban (anakronikus kifejezéssel élve) ideológiai alapon végig felvállalták a császár iránti hűségüket. Az eretnekek, az ortodoxok és a zsidók is mind a *dzsimmik* közé tartoztak, tehát védett népek voltak, akik nem szolgáltak a seregben sem. Ezt a kiváltságukat az említett *dzsizja* és a *haraddzs* fizetésével vásárolták meg maguknak. A vallásukat kellőmértékben gyakorolhatták, a valláson alapuló kirekesztés pedig nem veszélyeztette sem üzleteiket, sem életüket. Miképpen az arabok stabilan tartották mind a szárazföldet, mind a tengert, nem mutatkozott rá esély, hogy a földeket felszabadítsák, amibe mindenki általánosságban beszélve nyugodt szívvel törődött bele.

A VIII. században véget ért az Omajád uralom és az Abbaszidák vették át a hatalmat, akik már nem a hellén kultúrában gyökerezett elvek alapján uralkodtak, hanem a perzsa civilizációból merítették, ennél fogva szigorúbbak lettek a dzsimmikkel szemben, és kezdetben komoly vagyonokat koboztak el tőlük. Azonban még ez sem volt elég, hogy a keresztények ellenük forduljanak, hiszen jól éltek. A muszlimok néha ezt vetették fel, hogy milyen gazdagok és dölýfőssek a főleg városlakó keresztények. A köznép leginkább a császárpárti ortodoxok ellen volt, azonban a vezető rétegek megvédték a melkitákat. Lehetséges azért, mert féltek, ha császár – aki hamarosan komoly erőnek mutatkozik – visszaszerzi a területeit, akkor ott a muszlimokon áll majd bosszút.

A X. században Bizánc sok területet hódított vissza. Sokaknak úgy tűnt, hogy végre felszabadulnak a keresztény földek, azonban ekkor nyugaton támadtak gondok, és a császár figyelme a Balkánra terelődött, majd pedig válságos állapotba került a XI. század során. Így érkeztünk el ebbe a viharos évszázadba.

A KERESZTES HADJÁRAT KONSTANTINÁPOLYBÓL NÉZVE

A kereszties háborút megelőzően Bizánc az egyik legmélyebb válságát élte meg a XI. században, ami megpecsételte sorsát. Ezt a századot a katonai nemesség felemelkedése névvel fémjelezhetnénk.⁶ Ennek a jelenségnek a gyökerei a téma rendszerben vannak, amelyet még Herakleiosz (610–641) császár vezetett be a VII. században, és ami a XI. századra már képtelen volt megbirkózni a kor kihívásaival. A katonai reformokra tett próbálkozások nem váltak be, a császári kincstár állandóan üres volt. A császári hatalom elkezdett gyorsan gyengülni⁷, hála a nem túl rátermett uralkodóknak és az erősödő nemességnek. A bizánci elit különlegessége, hogy két fajta arisztokrácia létezett: a városi arisztokrácia Konstantinápolyban, amely magas rangú tisztségviselőkből állt, akik az adminisztrációt tartották kezükben; és a vidéki, feudális katonai nemesség, akik a hadsereget irányították. Míg a városi nemesség többé-kevésbé ki tudott alakítani egy közös álláspontot, addig a katonai nemesség sokáig megoszlott keleti (ázsiai) és nyugati (európai) nemesség között, akik másképp látták a politikai helyzetet. A mérleg nyelveként olykor igen fontos szerepet játszott a fővárosi papság, vagyis az ortodox pátriárka Konstantinápolyban.

Két család viszálya határozza meg a korszakot: a Komnénosz (katonai nemesség) és a Dukász (városi nemesség) családé, akiknek tagjai váltják majd egymást a trónon. Összeesküvés következtében Iszákiosz Komnénosz veszi át a hatalmat (1057–1059), aki megemelte az adókat, és ráncba szedte a hadsereget, így stabilizálni tudta a külpolitikát, mind Keleten mind Nyugaton. Iszákiosznak szüksége volt császári birtokokra, hogy a császári hatalmat megerősítse, így a nemesség és a papság birtokait kezdte visszavenni, amelyeket elődjei adományoztak el. Ez a lépés végzetesnek bizonyult, és I. Mihály Cerularius pátriárka (akinek köszönhetette a császári címet) szövetekezett a civil nemességgel és lemondásra kényszerítették Iszákioszt. Iszákiosz császár után a hatalmat X. Konstantin Dukász (1059–1067) ragadta magához, aki a pénzügyi válságot és a katonai nemesség erősödését a hadsereg számának csökkentésével akarta megoldani, ami végzetes hibának bizonyult; be kellett volna látnia, hogy egy olyan helyzetben, mikor északon a magyarok (1064-ben beveszik Nándorfehér-

⁶ Др Бојана Крцмановић, Успон војног племства у Бизантији у XI века, Београд, 2001

⁷ A gyengülés VIII. Konstantin császár (1025–1028) idejétől szembeötlő, hiszen őt II. Baszileiosz fényes és diadalittas korszaka előzi meg.

várt), nyugaton a normannok (ez az időszak az ambíciózus Guiscárd Róbert⁸ uralkodásának az ideje, aki meg akarja hódítani Dürachiont), északkeleten a pecsenégek (akik a Birodalom egész európai részét ellepik és felperzsélik) keleten pedig a Szeldzsuk Birodalom veszélyeztet, nem igazán lehetséges a Birodalmat védő katonai nemességet gyöngíteni a hadsereg számának csökkentésével.

A rivális Abaszida Birodalom hanyatlása is sokba került Bizáncnak. Az utak Irakon keresztül veszélyessé váltak a hatalom eltűnésével, és Bagdad piacaira nem érkezett árú. A kereskedelem Egyiptomon keresztül kezdett folyni kikerülve Bizáncot, és még a régi kínai kereskedelmi út is megszűnt a török nomád népek fosztogatása miatt. A bizánciak számára kezdett létfontosságúvá válni a szeldzsuk kérdés.⁹

X. Konstantin halálával a hatalom lányára Eudokiára szállt, aki férjhez ment Románosz Diogenészhez, aki IV. Románosz (1067–1071) néven uralkodott, és akinek nem sikerült megmentenie a Birodalmat a bukástól, sőt olyan események miatt, amiket ő maga nem tudott befolyásolni, a bukásnak az egyik előidézője lett. Romanosz kiváló hadvezér hírében állt, így nem csoda, hogy sokan reménykedtek benne, hogy katonai sikereket ér el a szeldzsukok ellen, akik 1065-ben elfoglalták az örmény Ani városát, majd 1067-ben Caesarea várost, ami már bőven a Bizánci Birodalom határain belül volt. A császár 1071-ben 100 000-es sereget gyűjtött össze, hogy döntő csapást mérjen a törökökre. A sereg felét normann, szláv, nomád-lovas és varég zsoldosok alkották.¹⁰ Ez a tekintélyes erőt képviselő sereg, azonban nem volt annyira hatékony, mint a seregek, amelyek még egy évszázada őrizték a Birodalmat. A bizánci hadsereg szívet jelentő, képzett bizánci katonák nem sokan voltak, mivel a nemesek, akik ezeket a katonákat biztosították, bizalmatlanok voltak a császárral szemben, és inkább kima-

⁸ A szicíliai normann királyság egy fiatal állam ekkor. Hat testvér, *Hautevillei Tankréd* fiai, 1040-ben érkeznek Dél-Itáliába, ahol elkezdik elhódítani a bizánci városokat. A pápa támogatta ezeket a hódításokat, mert így az új területek a Katolikus Egyház fennhatósága alá kerültek volna, és az ortodox pátriárka befolyása pedig teljesen kiszorul majd Itáliából. Az expanziót III. Henrik császár is helyeselte, aki szintén ki akarta terjeszteni hatalmát a félsziget déli részeire. Az új normann állam azonban túl gyorsan terjeszkedett karnyújtásnyira Rómától portyázatok. A bizánci politika nyitott először Nyugat felé, és III. Henrik, IX. Leó és Theodora császárné közös sereget indított a normannok ellen 1053-ban. A külpolitikai helyzet miatt ez a sereg nem képviselte a 3 hatalom tényleges erejét, így a sereg vereséget szenvedett Civitate városnál. IX. Leót elfogták és ő le kellett mondjon eddigi politikájáról; III. Henrik pár éven belül (1056) meghalt, és többet nem vették fel a harcot a normannokkal. 1059-ben II. Miklós pápa kénytelen volt elismerni Tankréd legidősebb fiát, „*ravaszi*” *Guiscard Róbertet* Calabria és Apúlia hercegének, így Róbert formálisan a pápának tartozott hűséggel. A hódítások egyik következménye volt, hogy vita alakult ki az itáliai területek egyházi fennhatóságáról, ami egyik oka volt az 1054-es egyházszakadásnak.

⁹ S. Runciman, *A kereszties hadjáratok története*, 1999, 45–46.

¹⁰ ugyanez, 47.

radtak a konfliktusból. De, ha a nemesség csatlakozott volna is Románoszhoz, ereje akkor is csak töredéke lett volna a régi fényes időszakoknak.

Diogenész nem volt elég óvatos, és hagyta, hogy Manzikertnél Alp-Arszlán meglepje és szorult helyzetében a kifizetetlen kun zsoldosok átálltak a szeldzsuk félhez; az elit frank lovagok összevitakoztak a császárral, így nem akartak harcba vonulni; de a végzetes ütést Andronikosz Dukász mérte a császárra, aki nem csatlakozott hozzá seregével, mikor látta, hogy nincs sok esély a győzelemre, hanem Konstantinápolyba ment, hogy biztosítsa a Dukász családnak a trónt. Románoszra augusztus 19-én csapnak le. A csatát elveszíti és fogságba esik.¹¹ Megegyezik Alp-Arszlánnal, aki szabadon engedi, és évi hadisarc, illetve Örményország fejében békét köt vele. Időközben azonban megfosztják Románoszt a trónjától, majd megvakítattják és belehal sérüléseibe. Alp-Arszlán ekkor semmisnek tekintette a békét, mivel azt Románossal kötötte és nem VIII. Mihály Dukással, az új császárral, és újra támadásba indul. A törökök elfoglalták egész Kis-Ázsiát, mivel a rómaiaknak seregük sem volt, amivel védekezni tudtak volna.

1080-ig a birodalom csataterre változott, ahol felkelések robbantak ki, és trónbitorlók bukkantak fel folyamatosan. A trónt igénylők közül sokan kértek és kaptak is segítséget Alp-Arszlántól, így a szeldzsukok a bizánci belpolitika fontos szereplőivé váltak. 1080-ban Alexiosz Komnénosz kerül a trónra, aki kivételes katonai és politikai tehetséggel volt megáldva. Sikeresen egyesítette a Komnénosz és Dukász családot és kiegyezett a többi jelentős családdal. Bevonult a fővárosba, és 1081. április 4-én császárrá koronázták. Alexiosz uralkodása új korszakot jelentett, a katonai nemesség uralmát, ami azt takarja, hogy a nemesi családok klánokba tömörülnek, vagyis szövetkeznek egymással családi kapcsolatok által, és így próbálnak a többi nemesi csoportosulással szemben abszolút többséget alkotni (katonai szempontból). Ez Alexiosznak biztosította azt a politikai stabilitást, ami lehetővé tette, hogy egyesítse a birodalmat és megkezdjék az elveszített területek visszahódítását. Alp-Arszlán eközben egészen a Boszporuszig elfoglalta a bizánci területeket.

Alexiosz hatalomra kerülésekor már az összes bizánci ellenség számára világos, hogy a birodalom gyöngé, mondhatni tehetetlen. Anatólia nélkül és a rengeteg lázadás miatt jelentősen szegényebb, a régi adórendszer összeomlott, serege nincs, flottája szinte elhanyagolható. Alexiosznak azzal kellett szembenéznie, hogy immáron nem csak bizonyos területekre fáj az ellenség foga, hanem magára a császárságra. Ezt világosan kifejezte a szeldzsuk állam átne-

¹¹ ugyanez 48.

vezése Rumi Szultánátusra¹², és a normann Guiscard Róbert sem titkolta, hogy nyírére lenne, ha Konstantinápolyban székelhetne.

Guiscard Róbert már 1081-ben megjelent Dürhakhion falai alatt, hogy Itália után a Balkánon is megfossa a rómaiakat városaitól. Alexiosz intenzív diplomáciát kezdett folytatni: követei megjelentek Velencében, VII. Gergely pápánál, és IV. Henrik császárnál, hogy segítséget kérjenek. A velenceieknek volt lehetőségük segíteni, és a szicíliai normann államot is vetélytársuknak érezték az Adriáért folyó harcban, így felajánlották flottájuk segítségét, akik döntő vereséget mértek a normann flottára. Segítségükért vámmentesen kereskedhettek ezentúl Konstantinápolyban, amivel messze jobb helyzetbe kerültek a bizánci kereskedőknél, nagy veszteségeket okozva a császárnak és a gazdaságnak. Dürachionnál ettől függetlenül a normannok csatában is legyőzték Bizáncot, elfoglalták Dürachiont és vonultak tovább Larisza felé. A császárt két dolog mentette meg: az első, hogy sikerült felkeléseket kirobbantaniuk Itáliában 1082-ben, így Guiscard seregének egy részével hazament; a másik, hogy miután leverte a felkelést, 1085-ben pestisjárványban meghalt az ambíciózus normann herceg, és Bohemund nevű fia is elhagyta a Balkánt, hogy stabilizálja az itáliai helyzetet.

1085. rendkívül fontos esztendő: a szeldzsuk szultán, Szulejmán is ekkor hal meg. Birodalma sok kisebb emírségre esik szét, így Alexiosz fellélegezhetett egy kicsit. Pontosan 1090-ig, amikor a besenyők árasztották el földjeit. Nagyobb veszedelem volt mégis a császári címre a szmirnai emír Csaka, aki az elhunyt Szulejmán birodalmának egy részét „örökölte”, és jól ismerte a bizánci helyzetet. Flottával támadta meg a fővárost. Alexiosznak sikerült a besenyők és szövetségesei között viszályt szítani, így a veszély Európában elhárult. Később Csaka flottáját megverte a bizánci flotta, majd Alexiosz kihasználva Csaka rokonának, a nikaiai emírnek, Abul-Kaszimnak a törekvéseit, egymás ellen fordította a két emírt. Ezzel enyhített szorult helyzetén. Abul-Kaszim helyére, Nikaia élére az elhunyt Szulejmán fiát, Kilidzs-Arszlant tette Meliksáh, a Szeldzsuk Birodalom feje. Csaka Kilidzs-Arszlán apósa volt, azonban Alexiosz meggyőzte, hogy a szmirnai emír mindkettejükre veszélyes, így 1092-ben Csakát meggyilkoltatta a fiatal Kilidzs-Arszlán. Ezzel a keleti veszély elhárult. 1092-ben szintén elhunyt Meliksáh, ami után a Rumi Szultánátusban polgárháború dúlt a területekért.¹³

A birodalom pozíciói inntől kezdve már sínen voltak. Alexiosz kezében tartotta az ügyeket, és a birodalmat megmentette a széthullástól, és tette mindent úgy, hogy közben területeket is visszaszerzett például a törököktől a márvány tenger keleti partjain.

¹² A „rúm” kifejezés a szeldzsukok nyelvén egyértelműen a rómaiakra utal, de mai napig a görögöket is így hívják a török népek.

¹³ *The encyklopaedia of Islam Vol. 6*, 273–276.

Alexiosz minden bizonnyal már készülődött a szeldzsukok elleni hadjáratra, mikor 1096 júliusában Nincstelen Valter (*Walter Sans Avoir*) és Remete Péter vezetésével megérkezett az első „rongyos” kereszties sereg a birodalom területére. Alexiosz ezt a sereget nem várta és nem is szeretete volna¹⁴, egyszerűen azért, mert nem ilyen seregre volt szüksége.

Az első dolog, amit elmondunk, mikor az első kereszties hadjáratokról beszélünk, hogy Alexiosz kért segítséget a pápától.¹⁵ Ez technikailag igaz, de figyelembe kell venni, hogy ez nem először történt. Bizánc rosszul használta ki emberi erőforrásait a hadsereg állításakor, azonban még ebben az állapotában is gazdag volt, így gyakran használt zsoldosseregeket. Láttuk, hogy ez így volt már Manzikertnél is, de a normannok ellen is Dürachionnál. Nem volt meghatározva, hogy a zsoldosok nyugatiak, vagy keletiek, hiszen a császárt szolgálták kunok, kipcsakok és törökök is, mellettük pedig kicsit sem voltak ritkák a Közel-Keleten a normannok, a frankok vagy a ruszok. Alexiosz valóban segítséget kért a pápától és a német római császártól is még Róbert normann herceg ellen, és aztán a kipcsakok ellen is, de ezt ő zsoldosok formájában kérte, amelyeket fizetett volna. Tehát nem „ingyen hadseregről” beszélünk, amit a pápa finanszírozna. Ez logikus volt, hiszen ha megfigyeljük a politikai térképet a 80-as években (amikor ez történik): a normannokat nem lehet felbérelni, mert ellenségek; a kipcsakok szintén; a szeldzsuk Csakával is háborúznak; a magyarok is ellenségesek, tehát csak nyugatról jöhet segítség (Velence, Német-római Birodalom, Pápai Állam) vagy északkeletről (kunokat bérelnék fel a kipcsakok ellen). A pápa ekkor heves vitákat folytatott a konstantinápolyi pátriárkával, ami ahhoz vezetett, hogy Alexiosz császárt is kiközösítette a katolikus egyházból. Emellett a 80-as években még tart az invazív harc, amely majd II. Orbán pápa ideje alatt enyhül, amikor is a pápa kísérletet tesz az egyházzsuzadás következményeinek enyhítésére. Emellett pápa úgy érezte, hogy az ő feladata felszabadítani a Keletet, főleg, miután 1077-ben Jeruzsálem is elesett. Bizáncban a „felszabadítás” fogalma ilyen formában nem létezett. Nem felszabadítani kellett a szemükben a muszlimoktól a Szentföldet – habár már előtte is találkozni ezzel a kifejezéssel – hanem, az én olvasatomban is, sokkal inkább visszafoglalni, ennél fogva ez bizánci ügy, és semmi köze nincs ehhez sem a pápának sem a keresztieseknek.

A császár Nincstelen Valter seregéről kérdéses, hogy tudott-e. Valószínűleg kaphatott híreket róla, mikor az Magyarországra ért, azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a rongyos sereg spontán indult el Kölnből, és nagyon gyorsan keresztül haladt a magyar területeken. Ezzel magyarázható, hogy Alexiosz,

¹⁴ Г. Острогорски, *Историја Византије*, 341; S. Runciman, *A kereszties hadjáratok története*, 113.

¹⁵ A pápa és a bizánci császár kapcsolatát majd a Pápai Államról szóló fejezetben tárgyalom bővebben.

ha tudott is a seregről, nem tudta miféle sereg is az, és nem volt utasítása Bulgária kormányzója számára miként járjon el velük szemben. A singidunumi kapitány a sereg érkezésének hírére követeket küldött Naisusba, hogy a provincia kormányzójától, Nikitásztól kérjen utasításokat. De Nikitász sem tudta, hogyan viselkedjen, így sürgőnyt indított Konstantinápolyba. Valter serege Singidunumba érve élelmet követelt, de nem kaphatott, mivel a nyári betakarítás még nem történt meg. Valter serege ennek hírére, és a zimonyi eseményeken¹⁶ felbuzdulva fosztogatni kezdett. Nikitász engedélyt adott katonáinak, hogy harcra keljenek a fosztogató csapatok ellen. A rongyos sereg számos tagjának zavarossá vált a helyzet, mivel a bizánci seregben ekkor harcolt számos török nép katonája is és így a zsoldosokat a muzulmán ellenséggel azonosították olykor.¹⁷

Valtert Naiszoszban Nikitász már szívélyesen fogadta, és sikerült a kereszties sereg számára élelmet gyűjtenie. Itt értesült arról, hogy Remete Péter 20000-es serege még Magyarországon van. Alexiosz parancsára Valtert tovább engedte Konstantinápolyba. Nem sokra rá Singidunumból láthatták, ahogy Remete Péter serege beveszi Zimont. Nem értették mi történt. A kapitány parancsot adott a város evakuálására és maga Naiszusba ment. Péter serege átkelve a Száván, szintén a mai Nis városa felé vette az irányt. Ott sikerült élelmet kapnia és haladhatott tovább Serdica felé. Azonban nem sokkal az indulás után újabb provokációk történtek, és Naisusnál fegyveres harcok kezdődtek. Péter seregével visszafordult, hogy megfékezze a vérontást, de odaérve nem tudta seregét megzabolázni. A bizánci sereg megverte a keresztieseket, akik szétszóródtak. Péter később összegyűjtötte a maradék seregét, amely negyedét és az összes pénzét elveszítette. Ezután már zavartalanul haladtak tovább.¹⁸

A rongyos sereg hamar, már augusztus 1-én elérte Konstantinápolyt, ahol Alexiosz megbocsátott a sereg viselkedéséért, mondván eleget bűnhődtek már. A városban nem volt elég élelem, mivel a császár Nagyboldogasszony ünnepe (augusztus 15.) után várta a keresztiesek indulását (ezt a pápa határozta meg Clermontban). Alexiosz, miután kihallgatta Remete Pétert, hogy megtudja szándékait, nagyon bölcsen és nagyon gyorsan átszállította ezeket Kis-Ázsiába, mert ezek újból fosztogatni kezdtek. Hogy hogyan viszonyult a sereghez, miután az Ázsiába került, nem sokat számít, mert Nincstelen Valter türelmetlenül Jeruzsálem felé vonuló seregét eltiporták Kilidzs Arslán lovasai. A többi rongyos sereg, mint ismeretes, nem érte el Bizáncot.

1096. végén érkeztek a valódi hadseregek, akiknek jövetelére már Alexiosz felkészülten várakozott. Most is csak azt lehet mondani, hogy ilyen formában nem kérte, nem is kellett neki, de visszafordítani a dolgokat nem lehetett.

¹⁶ Részletesebben a Magyarországról szóló részben.

¹⁷ Veszprémy László, *Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztiesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon*, Budapest (Argumentum Kiadó), 2008, 86.

¹⁸ Ugyanez, 87.

Alexiosz felismerte, hogy ez a sereg inkább veszélyforrás, mintsem segítség. Konfliktusba is keveredett. Vermandois-i Húgó nem szerencsés körülmények között ért a Balkánra és a császár tulajdonképpen rabként tartotta. Mikor Gottfried megérkezik, teljesen jogosan ő is így gondolja, hogy Húgó raboskodik a császárnál, és a seregében megbomlik a fegyelem és fosztogatni kezdenek Bizáncban. Az érdekesség, hogy Húgó, aki szerette a pompát és végre fontosnak érezhette magát, nem gondolta, hogy raboskodik, hanem hogy vendégeskedik.¹⁹ Ezért nehéz megítélni, hogy a császárnak milyen szándékai voltak Húgóval: a rabja volt vagy a vendége? Lehetséges, hogy a legigazabb válasz az, hogy is-is, és a fejleményektől függött, hogy mit kezdenek majd Húgóval. Végeredményben Húgó segítségével megbékítette Gottfriedot egy időre, de ez nem volt hajlandó letenni a hűségüket. Hamarosan véres játszma kezdődött: a császár kezdte csökkenteni az ellátmányt a kereszties seregnek, amire Gottfried fosztogatásokkal válaszolt. Ebben a helyzetben a császár volt előnyben, ám óvatos volt, mert tudta, hogy érkeznek még keresztiesek, és ebből a szempontból kulcskérdés lehet Gottfried hűségének a kikényszerítése. Húgó és Gottfried is összevitakozott ekkor, mert Húgó nem értette, miért jelent Gottfriednak akadályt az eskü. Végül Gottfriednak be kellett látnia, hogy nem bír a császárral és egy veszteségekkel járó katonai összecsapás után letette az esküjét.

Alexiosz bizalmatlan volt a keresztiesekkel szemben, amely bizalmatlanságot rossz tapasztalatai táplálták (a manzikert zsoldosok árulása, Remete Péter seregének agressziója, a normann kalandorok területszerzései). Alexiosz főleg kifogásolta a normann sereget, amit Boemund vezetett, hiszen 10 éve még a csatáéren néztek farkasszemet. Azonban éppen Boemund volt az, aki a császárral való közös munkát szorgalmazta. Boemund kiváló képességű politikus volt, habár kicsit szenvedélyes és dölyfös. Még a bizánciak is elmondták róla, hogy igen jóképű és vonzó férfi, a beszámolók szerint elmondhatom, hogy megfelelt az ideális frank lovag képének.²⁰ Bemund ismerte Bizáncot, és volt annyi politikai előrelátása, hogy beismerje, hogy nélküle kudarcra van ítélve a vállalkozásuk. Még a császárt is meglepte Boemund jó modora, előzékenysége és az, hogy milyen nagy tekintettel volt a bizánci szokásokra. Boemund szinte kérdés nélkül vetette alá magát látszólag a császár parancsainak. A két fél szemmel láthatóan nem bízott egymásban, de mindkettőjük igyekezett megtartani a másik jóindulatát, úgyhogy úgy festhetett, mintha ez a kettő a legszorosabb szövetségben lenne, miközben a valóság az volt, hogy mindkettő igyekezett a legközelebb tartani a másikat, mert a legveszedelmesebbnek tartották egymást; ahogy ezt a szólás is mondja: *„tartsd közel az ellenséget magadhoz.”*

¹⁹ S. Runciman, 1999, 98.

²⁰ Runciman Ana Komnéné leveleire hivatkozik.

Benne volt a pakliban, hogy a visszaszerzett területek urai a keresztiesek lesznek, amit Alexiosz titkon elfogadott, de meg volt győződve, hogy ezek apró államalakulatok lesznek, akik mind az ő alattvalóivá válnak idővel. Ennek a biztosítása volt az egyik oka, hogy rábirta a lovagokat, tegyenek neki hűségesküt, ami alapján engedelmeskednek, azonban az eskü tartalmazta, hogy minden régi bizánci területet átadnak neki; cserébe ő is velük vonul seregével, és gondoskodik az ellátmányukról. A toulouse-i gróf, Saint-Gilles-i Rajmundon kívül mind le is tették az esküt.²¹

Rajmund Dalmácián keresztül egy rendkívül nehéz, szegény területen haladó, mondhatni ostoba útvonalon érkezett Bizáncba, aminek az eredménye az volt, hogy serege kimerülten és ingerülten lépett a görög területekre. Az érkezést követően a császár szolgálatában álló besenyők megtámadták a sereget, még Adehmárt, a sereg névleges vezetőjét is megsebesítették és foglyul ejtették, majd Rajmundot is megtámadták. A készletek kifogytak a fővárosban mire Rajmundék megérkeztek. Mikor Rajmund elhagyta táborát, hogy a császárral tárgyaljon, akkor a sereg elveszítette az egyetlen embert, akinek engedelmeskedett, és csatába keveredett a bizánci hadsereggel. A bizánciak szétverték a sereget. Rajmund el volt keseredve, és Adehmár sem volt mellette, hogy tárgyaljon a császárral. A császár kérte a hűségesküt, de Rajmundnak feltűnt, hogy milyen jó viszonyban van a császár és Boemund. Tartott Boemundtól, és nem volt benne biztos, hogy a császárnak milyen a valódi kapcsolata a normannal: őszintén félt attól, hogy Boemund lehet a seregek vezetője²², amennyiben hűséget fogad a császárnak. Így Boemund miatt, de Istenre és a pápára hivatkozva nem tett esküt. Ígéretet tett, hogy amennyiben a császár vezeti a sereget, akkor engedelmeskedik neki, de a császár ezt visszautasította. Lehetséges, hogy tudatosan akarta fenntartani a feszültséget a két legtekintélyesebb kereszties között ezzel, mindenestre arra hivatkozott, hogy nincs abban a helyzetben, hogy sereget vezessen. Végül megelégedett annyival, hogy Rajmund ígéretet tett, hogy semmilyen kárt nem okoz a császárnak.

Később megérkezett Le Puy püspöke, illetve Boemund is elhagyta a fővárost. Ekkor császár Rajmundot beszélgetésre hívta, ahol elárulta, hogy nem bízik Boemundban, ezért Rajmundnak nincs félnivalója attól, hogy Boemund bármilyen vezető szerepet kap tőle. Ezek után a császár és Rajmund kapcsolata kiváló volt.

²¹ Г. Острогорски, *Историја Византије*, 342–343.; S. Runciman, *A kereszties hadjáratok története*, 103–110.

²² Rajmund eddig magát tartotta a vezetőnek, mivel vele vonult Adehmár illetve a pápa egyedül őt kereste fel még Franciaországban személyesen a lovagok közül, hogy vegyen részt a hadjáratban – S. Runicman, 77.

1097. elején elfoglalták Nikeját, amit át is adtak Alexiosznak, majd a seregek elindultak a régi katonai utakon Antiochia felé. Alexiosz levált a seregtől és elkezdte visszafoglalni kisázsiai területeit. Itt lehet érdemes elgondolkodni, hogy ez jó döntés volt-e, vagy tovább kellett volna vonulnia a keresztiesekkel?

Antiochiát elérve érkezünk a fordulóponthoz. A várost június 3-án bevették, de nem adták át, hanem azt elfoglalta Boemund. Érdekes, hogy a keresztiesek nagy egyetértésben hagyták, hogy ez megtörténjen, egyedül Saint-Gilles-i Rajmund (aki egyedül nem tette le a hűségesküt) volt az, aki kardoskodott amellett, hogy visszaadják a várost Alexiosznak. A további hódításait egymás között osztogatták szét, és Rajmund volt az egyetlen, aki visszaadott városokat a császárnak. A háború végével így Rajmund lett a nagy „vesztese” a hadjáratnak, hiszen semmit nem kapott. Várta, hogy lovagi erényei miatt majd megválasztják Jeruzsálem királyának, de hát arcon kellett csapja a valóság és a politika kegyetlensége.

Az új, független királyság megalakulása nem feltétlenül várt esemény volt a világban, és főleg a bizánciak reménykedtek, hogy a dolgok nem így végződnek. Alexiosz bele tudott volna nyugodni a független palesztinai fejedelemségekbe és a Jeruzsálemi Királyság megalakulásába, mivel elég messze volt területeitől, és összegezve elégedett lehetett az eredményekkel, mert jelentős területeket szerzett vissza elég könnyen a törököktől. A túske a köröm alatt Bohemund volt, aki Antiochia²³ megszerzése után még számos várost és erődöt bevett seregével, majd megalapította az Antiochiai Fejedelemséget. Nem titkolta, hogy ez a lépés Bizánc ellen irányul, azonban nem volt elég bölcs a politikában, és az agresszív retorikát nem követhette komoly katonai csapás, mivel a török kérdésbe beletört a bicskjája. Tudni illik, 1100-ban már török fogságba esett, de onnan kivásárolta magát, majd pedig 1104-ben a komplett kereszties seregre csapást mértek a szeldzsukok a harani csatában. A harani csatát kihasználva Alexiosz a legnagyobb válságában támadta meg Boemundot, és elfoglalta Tarszoszt, Adanát, majd pedig Tripolisz városig (a galileiai határig) számos város a kezére került. Bohemund Antiochiát Tankréd galileai fejedelemre hagyta, maga pedig hazatért Sziciliába, ahol befektíteni igyekezte a bizánci császárt a katolikusok körében tovább szélesítve az egyházszakadás miatti szakadékot. Boemundot 1108-ban győzte le végleg Alexiosz, és Boemund a békefeltételek alapján elismerte szuverén uralkodójának a császárt. Tankréd ezt sosem fogadta el, és nem adta át Antiochiát. 1111-ben Bohemund halála után tovább uralkodott benne.

²³ Antiochia, ami egyébként az uralkodó Komnénosz család birtoka volt még el nem foglalták a muzulmánok.

A KERESZTES HADJÁRAT RÓMÁBÓL NÉZVE

A XI. század a katolikus egyház történelmének talán legfontosabb időszaka, hiszen rengeteg minden történik ebben a viharos században, amelyek döntően meghatározzák a katolikus egyház szerepét és helyzetét a mai napig.

A keresztény egyháznak öt nagy központja van: Róma, Alexandria, Jeruzsálem, Antióchia, és Konstantinápoly. Ezeknek a városoknak az egyházi vezetői, pátriárkái magának az egyháznak is vezérei, akik rangban egyenlők, de tekintélyükben eltérnek. A római, alexandriai és antióchiái patriarchátusok szinte egyidősek, így övük volt a legnagyobb tekintély. Jeruzsálemben a patriarchátust később alapítják meg, de mivel a kereszténység legszentebb helyén székelt az ottani pátriárka szavára rengetegen figyeltek. A konstantinápolyi patriarchátus volt a legfiatalabb, de az ő jelentőségét az adta, hogy a világ legnagyobb városában székelt, ott, ahonnan a császár is irányította a birodalmat. Mindent egybevetve a római pápát négy másik társa elismerte, mint a legtekintélyesebbet egymás között, de a valóságban ennek sokáig nem volt sok jelentősége.

A római pátriárka szerepe különösen sokat nőtt, mikor előkerült a ma már bizonyítottan hamisított *Donatio Constantini*, avagy *Constantinusi adománylevel*. Ez a dokumentum igazolta, hogy a pápa joggal tart igényt az egész nyugati kereszténység feletti nem csak egyházi, de világi fennhatóságra, hiszen ebben a levélben állítólagosan maga Nagy Constantinus császár bízta a birodalom nyugati felét a pápára. Ez sokáig nem mondható olyan jelentősnek, hiszen a keleti egyházak nem törődtek azzal, hogy az immáron kevésbé jelentős város, Róma, élén álló pápa hány civilizálatlan északi barbár felett uralkodik. Azonban a XI. században a nyugati kereszténység hatalmas reformokon megy át. Ez a clunyi reformok ideje, mely reformokat III. Henrik császár energetikusan támogatót, és amely gyorsan terjedt a Német Római Birodalomban. Ebből a mozgalmából nőttek ki azok az elképzelések, melyek Rómának egyetemes lelki uralmat és a világi uralkodók fölötti fennhatóságot tulajdonítottak. És ezek az elképzelések a Kelettel újabb nézeteltérésekhez vezettek, főleg annak fényében, hogy Bizánc elvesztette Jeruzsálemot és Alexandriát.

A század közepén a keleti és nyugati egyházak között éles dogmatikus vita alakult ki 1054-től. Talán ezekből a vitákból születhetett volna megegyezés, de az elszánt és ambíciózus Kerullariusz pátriárka kereste a konfliktus Rómával, hiszen egymás között vitájuk volt a között is, hogy meddig tart a római és meddig a konstantinápolyi fennhatóság. Rómának olyan pretenziói is voltak, hogy egészen Thaszolónikiig kellene terjedjen a fennhatósága, míg Kerullariusznak igen fájt, hogy a normann hódítások miatt Dél-Itália kicsúszik a bizánci császár és egyben az ő kezéből is. A római küldöttséggel szemben bizalmatlan volt, amit csak tetőzött az, hogy a küldöttség kiküldéskor normann fogságba esik IX. Leó pápa, majd életét is befejezi rövidesen (1054-ben). A küldöttség és a

pátriárka éles vitája kölcsönös kiközösítéssel fejeződött be. III. Mihály császárnak ez borzalmas hír volt. Ő még barátságosan fogadta, engedékeny hangnemben a küldöttséget, mert sokat jelentett volna a pápa jóindulata abban, hogy zsoldosseregeket tudjon nyugatról toborozni.

A dolgok 1071-re kezdtek elszabadulni Keleten. Bizánc elveszítette a manzikerti csatát, és elveszítette Barit is Dél-Itáliában. Szorult helyzetében nagy szüksége volt a pápa jóindulatára, hogy hátha az meg tudja akadályozni a normann támadást nyugatról a birodalom irányába. 1073-ban a híres VII. Gergely pápa került a pápai székbe, aki eleve ellenséges volt mind a nyugati, mind a keleti császárral szemben, hiszen eltökélte, hogy ő lesz a keresztény világ egyetlen ura. VII. Gergely felé VII. Mihály tett kezdeményező gesztust, és miután a pápa meggyőződött arról, hogy valóban olyan rossz a helyzet Keleten, mint ahogy azt hírül hozták, megálmodta egy keresztes hadjárat ötletét, melyet személyesen ő vezet, és miután (megmentette őket) kénytelenek lennének a keleti egyházfők is elismerni elsőbbségét. Ez az ötletét a spanyol területeken elért sikerek ihlették.²⁴

VII. Mihály megbuktatása után Gergely pápa kiközösítette az egyházból a keleti császárt, jelezve, hogy nem ért egyet a trónért hadakozókkal, hiszen ez nem mozdítja előre a hadjárat ügyét, amely ebben az időszakban érdeke volt a pápának. Mikor 1081-ben Alexiosz került a trónra, őt is kiközösítette. Alexiosz ettől függetlenül levelet írt a pápának, amelyben segítségét kéri a normannok ellen, de hiába. VII. Gergely nem szerette volna megkönnyíteni a dolgát, illetve ezúttal fenn akarta tartani a bizonytalan helyzetet Bizáncban, hiszen maga akart sereget vezetni Keletre (amit az elődjénél kompetensebb Alexiosz lehet kifogásolt volna), ám ekkor szoros küzdelem folyt az investitúra harcban, és nem volt alkalmas az idő sem sereg toborzásra, sem sereg vezetésre kelet irányába. Válaszként Alexiosz szövetkezik IV.²⁵ Henrikkel, minden kétséget kizáróan ellenséges politikát folytat a pápa ellen, azzal, hogy pénzeli IV. Henriket és hogy bezáratja a latin templomokat Konstantinápolyban.

1085-ben Guiscard Róberttal, és Arp-Arszlánnal egy évben, elképzeléseikhez mérten szerény és dicstelen körülmények között elhunyt VII. Gergely is. Az új pápa III. Viktor lett, míg a császár a magarészéről III. Kelemen pápát ültette a pápai székbe. A két egyház között borzasztóan elhidegült a kapcsolat, és mindkét fél elárulva érezte magát. A katolikusok, mert Alexiosz pénzzel támogatta az „istentelen” IV. Henriket, míg az ortodoxok, mert a pápa kiközösítéssel válaszolt a segítségkérésre. A két egyház kibékülésére nagy államférfiakra volt

²⁴ 1073-ban hirdetett hadjáratot a Pireneusi-félszigeten élő szaracénok ellen, ami jelentősen megnövelte a Katolikus Egyház hatalmát és tekintélyét, mivel a visszahódított területek mind elismerték a pápa *jurisdictio*ját. A *reconquista* első szakasza tulajdonképpen nevezhető a későbbi palesztinai hadjárat prototípusának.

²⁵ S. Runicman, 1999, 71.

szükség. Az kétségtelen volt, hogy Alexiosz császár ilyen, de Nyugaton vajon van-e hasonló férfi, mint Alexiosz?

A válasz az 1088-ban megválasztott, mérsékelt, megnyerő és jómodorú II. Orbán pápa. Ekkor a katolikusoknak volt egy pápája és egy ellenpápája is, miközben IV. Henrik megrendíthetetlennek tűnő uralma virágkorát élte Nyugaton. De lassacskán és békés módon II. Orbán sorra szerzett magának támogatókat, és befolyása nöttönött. IV. Henrik meggyengülésével a nyugati világ 1095-re elismerte vezetőjének II. Orbán pápát, aki különösen népszerű volt Franciaországban és Spanyolországban, de a császári hatalom ellenségei is őrá tekintettek, mint vezetőjükre. Fontos kiemelni, hogy II. Orbán nem szánt magának olyan szerepet, mint VII. Gergely. A nyugati országok csak és kizáróan tekintélye alapján ismerték el nem hivatalosan vezetőjüknek és csak tekintélye és a politikai kompromisszumra való hajlandósága miatt volt a legfontosabb politikai tényező ebben az időben.²⁶

II. Orbán stabilizálta a dél-itáliai helyzetet, mert a szicíliai Roger királynak nem voltak olyan területi ambíciói (sem Itália, sem a Balkán felé) mint elődjének. Ez ahhoz vezetett, hogy a pápa és a bizánci császár közeledni kezdtek egymáshoz, hiszen Alexiosz el tudta fogadni Itália elvesztését. 1089-ben feloldozta Alexiosz kiközösítését, és a békülés teljesnek mondható volt. Megjegyezném, hogy egyes szertartásbéli különbségek megvitatását – amelyek a két egyház teljes béküléséhez (vagy az elképzelhetetlennek tűnő uniójához) vezethettek volna – II. Orbán bölcsen kerülte. Alexiosz tanácsadói között sokan álltak inkább III. Kelemen ellenpápa oldalán, de Alexiosz császár határozott volt abban, hogy II. Orbán becsületes, jószándékú ember, akiben megbízhatnak.

II. Orbán Piacenzában tervezte megtartani első nagy zsinatát, amelyen a kereszténység összes nagy vezetőjének képviselője ott kellett volna legyen, így Alexiosz küldöttjei is. Alexiosz ekkor jól állt a törökök elleni háborúban, de egy magabiztos győzelemhez szüksége lett volna több nyugati zsoldosra. Nem szeretett volna kockáztatni, így küldöttjeinek azt javasolta, hogy egy kicsit ijesszenek rá a nyugati püspökökre, hogy fessék úgy fel a helyzetet, mintha Alexiosz hadjárata múlna az egész kereszténység biztonsága.²⁷ Erre mondhatnánk azt, hogy a követek túl sikeresek voltak. A püspökök és a pápa teljesen a küldöttek hatása alá került, és hamarosan II. Orbán fejében is hasonló ötlet fogant meg, mint anno VII. Gergelyében.

A sötét középkor nem volt kegyes az európai emberekhez. Az alacsonyabb rétegek állandóan veszélyben voltak; a halál minden nap leselkedett rájuk. Ha a kaszás nem a vikingek, vagy a magyarok képében jött el, akkor a jobbágyakra a keresztény földesurak jelentettek veszélyt. De maga az élet is gyötrelmes volt,

²⁶ S. Runciman, 1999, 71–72.

²⁷ Ugyanez, 74.

főleg a francia jobbágyak számára, akik a legszűkösebb körülmények között élték túl a mindennapokat. Európát betegségek is tizedelték (1094. pestis), éhínség, szárazság és árvizek pusztítottak (1095). Ezeket mind rossz ómenekként fogták fel. A XI. században jött el Krisztus passiójának 1000 éves évfordulója, amit tovább tetézt, hogy az évforduló évében napfogyatkozás volt, és a világ sötétbe borult. A keresztény ember hitte, hogy hamarosan bekövetkezik Krisztus második eljövetele, a világ vége. Nem csoda hát, hogy a XI. század a vezeklésről szól, a bűnbocsánat kereséséről és elnyeréséről. II. Orbán számára valószínűleg sokkal fontosabbak voltak a hadjárat vallási okai, mint VII. Gergelynek, aki a politikai okokat fontolgatta inkább. II. Orbán fejében megszületett az elképzelés a világ legdicsebb hadseregéről, páncélos lovagokról, akik visszahódítják a keresztények számára a Szentföldet. Fontos megfigyelni, hogy a hadjárat elsősorban nem a muzulmán hit megsemmisítése felé irányul, csupán a Szentföld visszaszerzésére, hogy ezáltal nyerhessenek bűnbocsánatot Istentől.

A pápa 1095 nyarán hirdette meg a clermont-i zsinatot Le Puy-ben, majd Clunybe ment, ahol zarándokok megerősítették, hogy a törökök nagy területeket birtokolnak, és hogy megnehezítik a zarándokok útját a szent helyek felé.

A clermonti zsinat 1095 november 18-tól 28-ig tartott. A pápa előre meghirdette, hogy 27-én szeretne egy nagy dolgot bejelenteni. Óriási érdeklődés volt. II. Orbán a pulpitusról elmesélte, miket hallott keletről, és hogy micsoda szenvedéseknek vannak kitéve keresztény testvéreik, majd felszólította híveit, hogy vonuljanak keletre és szabadítsák fel azt, és kijelentette, hogy aki a háborúban odavész, bűnbocsánatot nyer. A tömegeből több százan fogadalmat tettek neki, hogy hadjáratra indulnak keletre. Adhemár Le Puy püspöke is így tett, akit a zsinat kinevezett a sereg vezetőjének. Az ő kinevezése nem csak azért volt indokolt, mert egy kiváló képességekkel bíró, higgadt, kompromisszumképes férfiről van szó, hanem mert II. Orbán tudta, hogyha egy világi méltóságot neveznek ki, akkor a nemesek marakodni fognak, és megtagadják az engedelmességet. A valóságban Adhemár a pozíciójához képest nem sok vizet zavart, de tény, hogy jelenléte elejét vette annak, hogy a keresztesek nyíltan és állandóan a vezetés körül vitázzanak.

Clermont-ban főleg egyházi személyek és egyszerű népek esküdtek fel a pápának, így számára világos volt, hogy el kell látogasson a nemesekhez is, hogy támogatásukat kérje. Elsőként Toulousi Rajmund sietett a pápa elé, abban a reményben, hogy ő vezetheti majd a sereget. Rajmund már kipróbált katona volt, hiszen harcolt a Pireneusokon túl is a szaracénok ellen, de Orbán kirtartott Adhemár mellett. Rajmund elfogadta a döntést, de nem tett le a tervéről, hogy ő vezethesse a sereget.

A hadjárat nagyon felkapott lett, és a messzi Angliából, Skóciából, Dániából is érkeztek hívek a seregbe a francia nemeseken kívül. A sok jelentkező közül

sokan nem terveztek visszatérni, így vagyonukat az egyházra hagyták jelentősen megnövelve annak gazdagságát.

A KERESZTES HADJÁRAT A FRANCIA KIRÁLYSÁGBAN

A francia politikát a XI. században is a nagy földes urak határozzák meg. A francia államnak nem is mondhatjuk, hogy volt igazi külpolitikája, inkább csak belpolitikai harcokról beszélhetünk, ami annak a fényében kap igazán értelmet, ha tudjuk, hogy Franciaország ebben az időben inkább csak a nagy földesurak által alkotott laza szövetség, amely felett a király formálisan helyezkedik el. Az igazság az, hogy Franciaországban a teljes XI. századon keresztül a francia király csak egy birtokosnak számít a sok közül, és még csak nem is a legerősebbnek. Ő volt a *primus inter pares*, miközben ereje meg sem közelíthette a normandiai gróf, az akvitániai gróf, vagy a burgundiai gróf erejét és gazdagságát.

Az ezredforduló előtt kerülnek hatalomra a Capet dinasztia tagjai²⁸, akik Párizs környékét birtokolják, illetve elszórtan itt-ott egy-egy birtokot, ez nem is fog jelentősen változni. A király politikájának központjában az állt, hogy bármi áron gyakorolhassa a hatalmát, ami annyiból állt, hogy beleszólt a grófságok örökösödésének kérdésébe, még akkor is, ha esélyei nem voltak éppenséggel fényesek a győzelemre. Ez egy aprólékos kormányzás volt, amely állandó, apró területi változásokkal járt, illetve abból, hogy a király próbálta kiterjeszteni saját befolyását az egyházra, illetve az egyház befolyását a földesurakra. Az egyház ekkor a király legmegbízhatóbb és legnagyobb szövetségese, hiszen mindkét félnek célja volt a béke megteremtése (földesurak háborúinak megszüntetése). A XI. század végére a király pozíciója és tekintélye kezdetekhez képest jelentősen javult, de nem volt elegendő. Ez a javulás abban is megmutatkozik, hogy a királyi cím öröklése Capet Hugó után megszereződik, és immáron nem győtrik a francia társadalmat az örökösödési háborúk. A fentiek az okai annak, hogy a francia királynak semmi jelentősége nincs az első keresztes hadjáratban, hiszen hatalmának megerősítésén fáradozik és megpróbálja saját örökösének biztosítani a koronát. Így hát Fülöp király nem, de öccse, a francia politikában egyébként jelentéktelen Vermandois-i Hugó csatlakozott a sereghez.

A francia társadalomnak egyébként nagyon sokat jelentett, hogy véget ért a kalandozások kora, tehát jelentős volt számukra a vikingek és a normannok megkeresztelkedése, illetve a magyarok letelepedése. Ez gazdasági fejlődést hozhatott végre, illetve emelkedni kezdett az eddig mindvégig csökkenő természetes szaporulat, ami ahhoz vezetett a XI. század végére, hogy a lakható területek túlnépesedtek. Ebből következett logikusan, hogy erdőirtások, mo-

²⁸ Capet Hugo (987–996); II. Jámor Róbert (996–1031); I. Henrik (1031–1060); I. Fülöp (1060–1108)

császárszárítások kezdődtek, de voltak sokan, akik inkább szerencsét próbáltak volna és a földek reményében vagy Spanyolországba vagy a Szentföldre indultak háborúzni a pápa hívására.²⁹

A francia társadalom szellemi élete igen izgalmas. Két hagyaték igen erős benne: a frank hagyaték, illetve a normann hagyaték. A frank hagyaték nagy büszkeséggel töltötte el a franciákat, akik ekkor még frankoknak tekintették magukat, és így tekintettek rájuk a többi országok, például a mohamedánok is. Ez a büszkeség és a régi hatalomból megmaradt befolyása az egyházra, tette lehetővé, hogy az egykori frank területeken az egyház a gyakorlatban élvezett egyfajta önállóságot a Katolikus Egyházon belül. Ez azért fontos, mert számos zsinat és hasonló egyházi gyűlés francia városokban ülésezett, ahol különböző mozgalmakról, dogmákról, és értelmezésekről vitatkoztak és döntöttek a zömében francia egyházi méltóságok. A XI. század elején jellemzők voltak a békemozgalmak. A keresztény világban nem létezett egységes vélemény arról, hogy helyes-e háborúzni, mikor helyes embert ölni, az emberölés miatt ki kaphat feloldozást, kiket terhel a felelősség, ha háborúban megölnek valakit, a keleti egyház a háborút és a vérontást elítélte³⁰, így lehetséges az is, hogy nem volt annyira radikális a gyűlölet az abaszidák és a bizánciak között.³¹ A XI. században különféle békemozgalmak indultak, hogy a jobbágyi és az egyházi birtokokat megvédjék a pusztítástól, a gazdaságot felélénkíthessék. Ezek a mozgalmak a társadalom minden rétegének érdekében állt, kivéve a katonai nemességet, amely fő bevételeit a hadakozásból szerezte. Szükség volt tehát az ő igényeiknek is találni valamit.

A frank hagyományak nagyon fontos része Martel Károly hagyatéka, tehát a nép hagyatéka, amely megállította az arabokat Poitiersnél. A franciák – bár nem szívesen ismerték be – jóval elmaradottabbak voltak a Pireneusi-félsziget szaracénjainál. A mórok sokkal fejlettebbek voltak a tudományok terén, a kultúrában, az államaik sokkal stabilabbak voltak, és komoly hadsereget tudtak szolgálatba állítani. Habár a frank lovag még mindig rettegett harcos, be kellett látniuk – legalább azoknak, akik ismerték a szaracénokat –, hogy egy szer-

²⁹ Едуард Пероа, Роже Дусе, Андре Латреј, *Историја Француске I, од најстаријег времена до 1774*, 118–120.

³⁰ Runciman azt a következtetést szűri le, hogy csak akkor léptek hadba, hogyha nem volt más lehetőség, egyébként mindent megpróbáltak a bizánciak diplomáciai úton megoldani kerülve a vérontás (én ebben szkeptikus vagyok kissé). A következtetésében Anna Komnénosz leveleire is hivatkozik, amelyben az említett hölgy keresztény értékekre (is) hivatkozva ítéli el a háborút.

³¹ Itt azt is figyelembe kell venni, hogy a mohamedán világ is tartalmaz alapjában helle-nisztikus eszméket, ezért nem meglepő, hogy a bizánci és az arab gondolkodás némely elemeiben megegyezik vagy hasonló.

vezett ellenség ellen nem feltétlen lesz megoldás csupán a „vér és az acél”.³² Ugyanakkor ebben a korban születik és éli virágkorát a lovag kultúra. A *Roland ének* nyomán rengeteg történet születik a nép nyelvén, amelyek megéneklie a dicső lovagok tetteit, vagy éppen szégyenteljes bukását. A XI. század lovagokról alkotott képének tökéletesen megfelelt a keresztes lovag, aki idegen földre indul, az új kalandok, dicső tettek és fényes győzelmek reményében, és nem fél az ellenségtől és bátran elviseli a katonaelet nehézségeit és kihívásait³³.

1063-ban meggyilkolták I. Ramiró aragóniai királyt, aki egy nagy hadjáratot tervezett a szaracénok ellen. Ez hatalmas felháborodást keltett, és az elkövetkező háborúba a pápa, II. Sándor bűnbocsánatot ígért minden kereszténynek, aki fegyvert ragad, és elindul Spanyolhonba. Ez azonnal frank lovagok ezreit bátorította fel, hogy háborúba induljon az idegen országba. Ez a háború immáron megkérdőjelezhetetlenül szentnek lett titulálva, a szaracénok megölése nem számított többé bűnnek, és az egyház átvette a spanyolországi hadjáratok szervezését. 1073-ban még egy nagy hadjárat lett meghirdetve, amely során VII. Gergely pápa kijelentette, hogy az elfoglalt területeket szabadon birtokba vehetik a lovagok. Ez a normann elemeket bátorította. A normannok a francia társadalom érdekes, különc tagjai. Ők relatív fiatal keresztények, akiknek ükszülei még a viking hagyományoknak hódoltak, és ez a kalandvágy élénken élt a normann emberekben. Erre példákat láthatunk Guiscard Róbertnél vagy Hódító Vilmosnál. A normannok így váltak a keresztes seregek fontos részeivé. Ez a döntés azonban a francia nemeseknek is nagyon imponált, minthogy ebben az időszakban lesz megszokott a *primogenitúra*, ami alapján csak a legidősebb fiú örökölhet. A francia nemesi családok fiatalabb sarjai, örökösödésből kizárt rokonok, egyszerű kalandorok, zsoldosok, mind megindulnak az ígért földjére.

Miután a mór helyzet stabilizálódott a század végére, II. Orbán pápának született egy álma, hogy a Nyugat után, a kereszténység dicső seregeinek talán Keleten is van keresnivalója, a francia rétegek pedig a megoldást várták ettől az új háborútól mindennapi problémáikra.

³² Bloch azt állítja, hogy sem Itália sem Franciaország nem rendelkezett olyan erővel, ami vissza tudta volna szorítani a muzulmánokat. Erre példaként Dél-Itáliát hozza fel, amelyet a nyugati világ legerősebb uralkodója, II. Ottó császár sem tudott visszafoglalni (majd később a normannoknak ez sikerül). A muzulmán világot Bizánccal állítja párhuzamba és úgy véli, hogy nyugaton semmilyen állam nem tudta őket erejében és gazdagságában megközelíteni. – Marc Bloch, *Feudalno društvo*, 16–20.

³³ E. Пероа, П. Душе, А. Лотреж, *Историја Француске I*, 134–138.

A KERESZTES HADJÁRAT A NÉMET RÓMAI BIRODALOMBAN

Az előzőkben már taglaltuk, hogy a XI. század a birodalom és a pápaság politikai küzdelméről szól, amelynek a központjában az investitúra áll. II. Ottó óta a császár legnagyobb szövetségese az egyház volt. Ottó császár sajátos módon használta ki a feudalizmus és az egyházban létező hierarchia egyvelegét. A császárnak állandó problémája volt – akár a francia királynak – az engedetlen és ambiciózus nemesség. De még Franciaországot nem fenyegette külső veszély, addig a német császár folyamatosan meg kellett magát védenie, vagy pedig szüksége volt hadseregre, hogy külföldön érvényesítse törekvéseit és érdekeit. Ottó címeket, jogokat és földeket kezdett osztogatni a papságnak szerte a birodalomban. Az egyház segítségével vonta ellenőrzése alá a földeket és az alattvalóit. A másik oldalról a hűséges egyházi nemesség számára katonákat is biztosított, így a serege ereje nem függött a világi nemesség szeszélyétől. Mivel a császár címeket adományozott a papságnak, így előfordult, hogy az adott egyházi személyek az egyházi ranglétra számos fokát lépték át, és magas pozíciókba kerültek, ami azt jelentette, hogy az egyházban is befolyáshoz jutottak. A clunyi mozgalom kifogásolta ezt a szokást a legjobban, és ahogy a clunyi eszmék hívei a Pápai Állam irányításában egyre fontosabb szerephez jutottak, hamarosan politikai konfliktusba torkollott az investitúra kérdése. A rendszer, amely oly sokáig a stabilitást jelentette a Német Római Birodalomban, hirtelen a császár ellen fordulhatott és a pápa győzelme esetén hatalmas befolyáshoz juthatott volna a birodalomban.

Ha végignézzük a keresztes seregeket, észrevehetjük, hogy abszolút francia dominancia van bennük, és felvetődhet a kérdés, vajon merre vannak a német lovagok és nemesek? A válasz az investitúra harchoz kapcsolódik. Bár ekkor már II. Orbán pápa állt az egyház élén, a feszültség a pápaság és a császárság között nem csökkent. II. Orbán diplomáciai úton hozzájárult a Lombard Liga megalakulásához, amely királlyá választotta (III.) Konrádot. Ezután IV. Henrik hadat üzent a rebellis ország résznek: a háború nem csak a császári címről, de az itáliai hegemoniáról is szólt a császár és a pápa között. IV. Henrik hadjárata Itáliában 1090-ben kezdődött és a keresztes hadjárat alatt is tartott. Az investitúra harc sokkal többről szólt, minthogy ki fogja ezentúl a címeket adni az egyházi nemességeknek; az investitúra harc egy új európai rend kialakulásáról szólt, ahol rengeteg minden forgott kockán. Nem csoda hát, hogy a német nemesség zöme kimarad a keresztes hadjáratból: mindenki arra törekszik, hogy amikor a konfliktus véget ér, az új világrendben minél jobb pozícióban legyen, és ilyen körülmények között nem lehet elhagyni az országot, nem lehet erőforrásokat máshova csoportosítani, és nem lehet mással foglalkozni. Így lehetséges tehát, hogy a német történelem nem foglalkozik különösebben a keresztes hadjáratral,

hiszen azokat, akik a német történelemben ebben az időben számítottak, ez a kérdés nem foglalkoztatja. Az investitúra harc mellett a világ bármely más konfliktusa ebben az időben számukra eltörpül. A császár a másik részről nem vehet részt egy olyan ember vállalkozásában, aki neki nyíltan ellensége, főleg, hogy semmilyen kompromisszumra nem hajlandó egyik fél sem, mert nincs olyan alternatíva, amelyben ennek a két hatalomnak szüksége lett volna egymásra. A két nagy történelmi személyiség leszámolása volt ez egymással, ami csak az egyik fél kapitulációjával érhet véget, vagy halálával.

Felvetődik a kérdés, hogy hogyan lehetséges, hogy II. Orbán mégis tud egy másik konfliktussal (a keresztes hadjárat) foglalkozni, sőt kirobbantani azt? Egyszerű: míg a császár saját erőforrásaival gazdálkodik, a pápa másokéval: a pápának nincs serege, csak pénze van. A keresztes hadjáratához azonban a pápának nincs szüksége se pénzre se katonákra, mert azt a buzgó hívek biztosítják neki, olyan hívek, akik nem vesznek részt az investitúra harcban. Tehát a pápa a két konfliktusban az erőforrások (például katonák) két külön csoportjával gazdálkodik, ahol világosan elkülönül, hogy melyik forrásokat melyik konfliktusra kell elköltse. Egyébként az egyházszakadással a pápa egyébként is fél lábbal benne volt egy új konfliktusban, ami a katolikus egyházfő reményei szerint a sikeres keresztes hadjárat esetén olyan pozícióba juttathatja, ami közelebb viszi a konfliktus megoldásához. Erre utal az is, hogy kísérletek történnek a két keresztény egyház uniójára a hadjárat után. A másik oldalról a császár egyetlen erőforrás-csoportjával kellene gazdálkadjon két hatalmas konfliktus lerendezéséhez. II. Orbán továbbá nem személyesen vezeti a hadakat; tulajdonképpen a meghirdetés után minden megy magától, bár az igaz, hogy mikor a hadjáratot kihirdette, csöppet sem volt biztos az, hogy a seregek könnyedén fognak (szinte maguktól) szerveződni.

Ha a nemesi seregek zömét nem is a germán nemesség alkotta, a keresztes hadjáratoknak egy jelentős epizódja inkább a németekhez, mintsem a franciákhoz kapcsolódik. Ezek az ún. „rongyos”, „szegény” vagy „paraszt” keresztes seregek.

Történetünk Kölnben kezdődik, ahova a keresztes hadjárat egy lelkes támogatója és lángelkű szónoka érkezik 1096. áprilisában híveivel. Ez a szegény pap Remete Péter, aki buzgó hittel elmondott szónoklataival több ezer hívet harácsolts össze Köln városában. Mindenféle embereket: franciákat, flandriaiakat és németeket. Főleg szegények csatlakoztak hozzá. Voltak követői között nemesek is, bár csak alacsony rangúak, mivel a magasabb rangú nemesek zöme inkább a főúri keresztes seregbe csatlakozott. Köln azon kevés nagyváros közé tartozott Európában, amely képes volt ilyen tömegnek étel- és biztositani, de még ez a város sem tudta ezeket tartósan ellátni és kordában tartani, így Péternek rá kellett jönnie, hogy gyorsan kell vonuljon seregével Jeruzsálem felé, mert külön-

ben kudarcra lesz ítélve. Seregéhez útközben folyamatosan csatlakoztak az emberek, és Magyarországra érve már 20 000-es sereget vezetett a Duna mentén.

Péter serege azonban nem az egyetlen volt, amely elindult német földről keletre. Hallva, hogy mekkora tömeg kíséri Pétert, sokan mások is ki szerették volna használni az emberek áldozatkészségét és buzgalmát, és maguk is sereget toboroztak a társadalom szegényebb részeiből. Három nagy sereg indult nem sokkal Péter után: egy bizonyos Volkmar a Rajna-vidékről, aki Csehországon keresztül tervezett eljutni a Magyar Királyságba; Gottschalk, aki Péter útvonalát követte és Emicho leningeni gróf, aki Gottschalkhoz és Péterhez hasonlóan Moson felől akart Magyarországra érni. Számunkra Emicho az igazán fontos.

Nyugaton a gazdaság egy igen fontos motorja a zsidóság. Nagy zsidó populációk éltek szerte Európában: a Német Római Birodalomban, Franciaországban és Magyarországon is. Ezek főleg kereskedelemmel foglalkoztak, hála a zsidó közösségek összetartásának, ugyanis nagyszerű kapcsolatokat ápoltak a más városokban élő zsidókkal, olyanokkal is, akik Bizáncban, vagy a muzulmán területeken éltek. Ezenkívül a zsidókra jellemző nagy szaktudással is rendelkeztek így iparral is foglalkoztak. Ami viszont igazán gazdaggá tette őket, az az uzoráskodás volt. Az uzoráskodás egyébként Nyugat-Európában és Bizáncban és szigorúan tiltva vagy korlátozva volt, de ezek a tilalmak nem vonatkoztak a zsidókra. Apró árnak tűnhet, hogy a zsidók állandó kiszolgáltatottságáért cserébe egyes törvények nem vonatkoznak rájuk. De a valóság az, hogy bár városlakóként polgári joguk nem volt, a zsidók nem voltak kiszolgáltatva. Mivel az uzoráskodásnak hála az egyetlen rétege volt a társadalomnak, ami komoly szabad tőkével rendelkezett, és mert a kereskedelmet és az ipart is fellendítették ott, ahol megjelentek, illetve alapos szaktudásuk volt számos téren, az uralkodó rétegek nagy becsben tartották őket. A zsidók kölcsönöket adtak, finanszíroztak embereket megteremtve a korai bankok szinte egyetlen formáját számos európai államban. A zsidó közösségek elvesztése ezekben az országokban a városi gazdálkodás komoly veszteségeit okozta volna.³⁴

A zsidókat a szegényebb rétegek nem kedvelték, és ezért maguk a zsidók voltak a hibásak. A kölcsönökre, amiket adtak, hatalmas kamatokat számoltak, így rengeteg családot tettek tönkre. Az apróbb nemesség és a ritterek is gyűlölték őket, mert gyakran kellett tőlük kölcsönöket felvenniük, hogy a lovagi felszerelést megvehessék és karbantarthassák. Ezekben a lovagokban fogant meg az a gondolat, mikor a hadjáratra készültek, hogy milyen jogon teszi őt tönkre a zsidó, mikor ő Isten akaratát szeretné teljesíteni. És ezt tetőzte az a gondolat, hogy az a zsidó, aki ezzel őt megakadályozza Isten tervének a kivitelezésében, az tulajdonképpen ugyanaz a zsidó, aki Jézust kereszthalálra ítélte. Emichó és követői is így gondolták, sőt odáig mentek, hogy a zsidók még a mohamedánok-

³⁴ Runciman, 1999, *A kereszties hadjáratok története*, 92–93.

nál is rosszabbak, mert még utóbbiak csak a Szentföldet foglalták el, a zsidók közvetlenül magát Isten fiát ölték meg.³⁵ Azonban a bosszún és a gyilkoláson túl a zsidók megkeresztelése is célja volt az erőszakoskodóknak. Erre ebben az időben sok prédikátor buzdította az embereket.³⁶

Az első zsidók elleni erőszak azonban nem német földön történt, hanem Spanyolhonban. Itt a zsidókat a fenti okok miatt bántalmazták, és fosztották ki, és maga II. Sándor pápa vette védelmébe őket, azzal az indokkal, hogy még a muzulmánok kiengesztelhetetlen ellenségei a keresztény egyháznak, addig a zsidók hajlandók együttműködni. A keresztes hadjárat meghirdetése után Észak-Franciaországban történtek zsidó gyilkosságok, és innen vitték hírül a német zsidóknak, hogy kérjék a világi és vallási urak védelmét, különben megjárhatják. Remete Péter állítólag nyíltan célozhatott rá később Kölnben, hogy amennyiben a zsidók nem támogatják, és nem látják el a kereszteseket útjuk során, akkor követőit nem fogja visszafogni a zsidók érdekében. Állítólag maga Bouillon Gottfried, a nemesi keresztes sereg egyik vezetője is megfélemlítette a zsidókat. A zsidók ennek hírére a császárhoz fordultak, és hatalmas összegeket gyűjtöttek, hogy elnyerjék a nemesek jóindulatát. A császár felszólította minden hűbéresét, hogy ne bántsák a zsidókat. Gottfried is kapott a váltságdíjból, így célját elérve békén hagyta őket.

Emicho 1096-ban összeverbuvált serege nem foglalkozott a császár rendeletével. Őt és híveit nem csak a kapzsiság, hanem a gyűlölet is fűtötte. Otthonától nem messze, Speyerben megtámadták a zsidó közösséget, de hála a speyeri püspöknek, aki palotájába befogadta a közösséget egy nagyobb összegért, a támadásban mindössze 12 zsidó halt meg, és az elkövetőket elfogták és jobb kezüket levágták. Emichót azonban ez nem tántorította el, és később Wormsban tűnt fel, ahol nagy volt a zsidóellenesség. A püspök itt is védelmébe vette a zsidókat, de Emicho követői megostromolták és betörték palotájába, majd 500 zsidót mészároltak le. Mainzban hasonló volt a helyzet. Itt a meinzi püspök felkészült az ostromra, de palotáját csakugyan elfoglalták, a végén fel is gyújtották. Kölnbe érve Emicho úgy határozott, hogy nem gyilkolja tovább a zsidókat. Valószínű azért döntött így, mert félt, hogy maga ellen uszítja az egyházi és világi nemesiséget. Az bizonyos, hogy a püspöki palota szándékos, vagy véletlen felgyújtása egy mélypont lehetett Emicho szemében is, ami után fontolóra kellett vegye a következményeket. Egyes követői tőle elválva még hajtott végre mészárlásokat, de számos település „megtisztítása” után abbamaradtak a gyilkosságok és ez a sereg széteszlott.

³⁵ Runciman, 1999, *A keresztes hadjáratok története*, 92–95.

³⁶ Veszprémy, 2008, *Lovagkor Magyarországon*, 84.

Volkmar is hallott a mézjárlásokról. Ekkor ő Prágánál járt, és a városba bevonulva, már a püspök és a városi hatóságok sem tudták megmenteni az ott élő zsidó közösséget.

Ezek az események sorsdöntőek voltak Magyarország szempontjából, ahol Kálmán király készen állt akár seregével megvédeni zsidó és más vallású alattvalóit.

A KERESZTES HADJÁRAT A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

A kereszties hadjáratok idején a Magyar Királyság fénykorát élte. Ez az időszak Szent László (1077–1095) és unokaöccsének, Könyves Kálmánnak (1095–1116) az ideje, akik a magyar történelemben a legkiválóbb uralkodók között vannak számontartva, ekkor Magyarország fontos szereplő a nemzetközi politikában, és érdekeit számos esetben határozottan érvényesíti.

A Magyar Királyságot ellenségek veszik körül, akik hol tartanak a magyar királyoktól, hol agresszív külpolitikát folytatnak ellene. Nyugaton terül el a hatalmas Német-Római Birodalom, melynek császára a magyar területeket a honfoglalás óta szeretné birodalmában tudni. Keleten nomád népek törtek volna a királyságra, délen és délkeleten Bizánc szeretne visszazerezni régi területeit, míg Dalmáciáért Velence és a szicíliai normannok is versenyre keltek. Nyugaton dúlt az investitúra harc, és Lászlónak fel kellett vennie a kesztyűt VII. Gergely pápával is. Ezeken túl László sikerrel vette az akadályokat, és a keleti török népek betöréseit visszaverte, sőt azokat le is telepítette az országában, győzelmeinek hála 150 évre biztosította keleti határait. 1091-ben elfoglalta Horvátországot, majd megalapította a zágrábi püspökséget, ezzel megkezdte a magyar terjeszkedés időszakát. Ekkor összetűzésbe keveredett a pápával, de annak nem volt eszköze arra, hogy a terjeszkedését megakadályozza.

Halála után nem sokkal kerül sor a kereszties hadjárat meghirdetésére. A *Képes krónika* állítása szerint Bodrog várába kereszties lovagok érkeznek, akik kérik „Európa leghatalmasabb királyát”, Lászlót, hogy álljon a kereszties seregek élére. Bár a magyar történetírás ezt sokáig tényként kezelte – így Varga Ottó³⁷ is. Ez az állítás szinte biztosan nem igaz, már csak azért sem, mert ez az esemény paradox módon hadjárat meghirdetése előtt kellett volna megtörténni, hiszen László király elhunyt már mire II. Orbán meghirdette a hadjáratot. Valószínűleg III. Béla idején találták ki ezt a legendát, hogy népszerűsítsék a kereszties hadjáratokat.

Könyves Kálmán szerepvállalása már annál jelentősebb a kereszties hadjáratokban, hiszen több kereszties hadsereg is Magyarországon keresztül vonult

³⁷ Varga Ottó, *Magyarország története*, Budapest (a szerző saját kiadása), 1895 – Varga Ottó az első történész, aki megírja Magyarország teljes történelmét. Varga a krónikások beszámolóinak hitelt ad, így László felkérését tényként kezeli.

a Szentföldre. Ezek az események jól dokumentáltak.³⁸ Már a középkorban is sokat vitatott körülmény volt a magyarok hozzáállása a kereszties hadjáratához és a magyar király döntései a seregek átvonulásakor. Ez nem csak azzal indokolható, hogy a magyar király volt az első, aki komoly fegyveres harcokba keveredett a keresztiesekkel, hanem azzal is, hogy Kálmán király országa még mindig fiatal kereszties állam, ahol még megtalálhatók voltak a keleti, nomád elemek a nép körében. A nyugatiak, főleg a frank köznép rengeteg sztereotípiát táplált a magyarsággal szemben, miszerint a magyarok még félpogány (*semibarbari*) népek és ebből kiindulva nem lehet bennük megbízni. Léteznek beszámolók, melyek azt állítják, hogy a keresztiesek körében sokan hasonlították a magyar könnyűlovas nomád pásztorokat azokhoz a török népekhez, akikkel majd harcolniuk kell Kis-Ázsiában. Veszprémy a lovagkorral foglalkozó munkájában számos forrást hoz fel példaként, akik tévesen állították, hogy a magyarok még Nagy Károly idején harcoltak a mórok oldalán, vagy hogy a moszuli emír oldalán küzdöttek.³⁹

Nincstelen Valter 1096. májusában ért Mosonba, ahol engedélyt kért Kálmán királytól, hogy belépjen az országba. Az engedélyt megkapta, és biztosítva volt számára, hogy hiánytalanul átkelhessen Magyarországon. Valter seregéről nem tudhatunk semmit biztosan. A krónikások szerint 16000 főt számlált, ezt azonban ma már általánosan megkérdőjelezzük, és egy jóval kisebb sereget tartanak valószínűnek. Valter mindössze három hét alatt ért Zimonyba, ahol elhagyta Magyarországot. Ez egy nagyon érdekes tény, ugyanis bár általában „népi seregeknek” hívjuk az első kereszties seregeket, mindegyik ilyen sereg gyors mozgása arra utal, hogy komoly szervezettséggel rendelkeztek, ami csak abban az esetben lehetséges, ha a vezérek katonaviselt emberek, tehát feltehetőleg nemesek. Valter, Remete Péter, Emicho, Gottschalk és Volkmar nevei mögött tehát egy komoly kismemesi kádár kellett legyen, amely kellően tapasztalt volt egy sereg vonulásának logisztikájában, máskülönben nehéz lenne megmagyarázni, mégis hogyan lehetséges az, hogy képzetlen tömegeket gyorsan és szinte probléma nélkül tudtak keresztül vinni nagy távolságokon, sőt Ázsiába érve többnyire ügyesen felvenni a harcot a törökökkel, illetve a vereséget követően ismert helytállásuk az érkező nemesi seregekben is. Egyesek úgy vélik, hogy a valóságban ezek a seregek csöppet sem voltak annyira szervezetlenek, tapasztalatlanok és rongyosak, hanem tudatosan próbálták elfeketíteni őket a nép ellen elkövetett bűntények és a zsidógyilkosságok miatt.

Zimonyban Valter néhány katonája hátra maradt, hogy vásároljon. A vásárlás közben összevitakoztak a kereskedőkkel, ami dulakodásba torkollott. A

³⁸ Két kiemelkedő középkori krónikás, Acheni Albert és Türoszi Vilmos is foglalkoztak vele.

³⁹ Veszprémy, 2008, *Lovagkor Magyarországon*, 98.

végén a hatóságok a 12 keresztes katonát elfogták és büntetésként elvették felszerelésüket, azokat kiaggatták a várfalakra, őket pedig meztelenül futtatták ki a városból. Ezzel annak idején senki nem törődött; Valter sem vetett rá ügyet, de később igen fontos lesz.

Remete Péter serege szintén végig vonult Magyarországon, és Zimonyig teljesen nyugodtak voltak. Az, hogy mi vezetett a fegyveres összetűzéshez a zimonyi erődnél kérdéses. A hiteles források általában a keresztesek számlájára írják a dolgok eldurvulását. Az elfogadott ok, hogy a keresztesek meglátták az említett katonák felszerelését a várfalakon, és azt hitték, hogy megölték őket, ezért megostromolták a várat, hogy bosszút álljanak. Amit még hozzászoktak tenni, hogy köztudott volt, hogy Zimonyban nagy mennyiségű ellátmány és felszerelés volt, és mivel Magyarországon keresztül nem fosztogathattak, így a csőcselék szeretett volna valamit mégis csak elvinni magával az útra. Persze felmerül a magyarok felelőssége is, mert lehetséges, hogy az átvonuló kereszteseknek nagyon magas áron adták portékájukat, vagy esetleg fosztogatták a seveget, és ez dühítette fel a kereszteseket, illetve talány marad, hogy a vár ispánja miért hagyta kint a felszereléseket, vajon üzenni akart ezzel a kereszteseknek és ez sült el balul, vagy nem volt benne semmilyen szándékosság? Mindenesetre az biztosan nem elhanyagolható körülmény, hogy Zimony már a királyi sereg hatótávolságán túl volt, így kockázatmentesen foszthatták ki a várat. 4000 magyar halt meg az ostromban, ami egy hatalmas szám. Remete Péter előrébb járt, és már későn tudta meg, hogy a sereg hátulja elfoglalta Zimonyt így ő valószínűleg nem felelős az ügyben.⁴⁰

Kálmán a fentiekből okulva, és hallva arról, hogy mit műveltek a zsidókkal a keresztesek a következő seregek fogadására már sereggel készült. Volkmar seregét szétverte Nitránál. Gotschalk katonái irigyelték a magyar nép bőséget, míg maguk szűkölködtek. Ezért kezdtek mérsárlásba. Kálmán ismét hamar leszámolt a zabolátlan sereggel. Állítólag a keresztesek megadták magukat, de Kálmán ennek ellenére kivégeztette őket. Ma már elfogadott, hogy a források tévednek. Az elfogadott magyarázat, hogy (a csata után) többen megtagadták a fegyverletételt, és azokat végezték ki, a többiek hazamehettek.⁴¹

Emicho serege Mosonnál a kapukat zárva találta. Két eset lehetséges: vagy nem kértek engedélyt az átkelésre, vagy nem kaptak. Az biztos, hogy Kálmán nagy erővel védte a várat, és számos magasrendű nemes is a várvédők között volt, és végül meg is sikerült azt védeni. A sikertelen sereg szétszéledt.

Az események külföldi megítélése Kálmánnak kedvezett, tehát nem járt semmilyen politikai válaszcsoporttal senki részéről. Mind az akkori közvélemény, mind a későbbi krónikások a magyar király pártját fogták, mondva, hogy

⁴⁰ S. Runciman, 1999, 85–87.; Veszprémy, 2008, 85–87.

⁴¹ Veszprémy, 2008, *Lovagkor Magyarországon*, 83.

megbocsáthatatlan a keresztiesek viselkedése és a király jogosan cselekedett. Sokan a vonulás közben elkövetett bűnöknek tudják be, hogy a népi seregek elbuktak, mivel magukra haragították Istent.

Gottfried seregének átvonulása már biztonságosabb volt. A nemesi sereg körültekintő volt Kálmánnal szemben annak fényében is, hogy tudtak az incidensekről. Engedélyt kértek a királytól, hogy átkelljenek az országon, amit a király megadott azzal a kikötéssel, hogy magasrangú túszoakat adjanak neki garanciaként. Ez meg is történt. Aratás után, kora ősszel érkeztek, tehát bőven volt számukra ellátmány és nem szűkölködtek semmiben, ellentétben az előző seregekkel. A Szávaig kísérté a magyar sereg a keresztieseket, majd elváltak.

A kereszties seregek átvonulása a királyság szilárdságának komoly próbája volt, és járhatott volna akár a király bukásával is, vagy más kül- és belpolitikai kihívásokkal. Nem csoda hát, hogy Kálmán ezután igyekszik rendezni viszonyát a pápai udvarral, és a pápa és a király közötti jó kapcsolat hozzájárult a Hartvik-féle Szent István legendák megszületéséhez, amely legendák mai napig jogalapot adnak a szent korona szerepének Magyarországon. Diplomáciai szempontból érdekes, hogy a seregek elpusztítása a pápai udvaron sem váltott ki a két ország kapcsolatára nézve káros reakciót.⁴²

Magyarország szerepe ebben az időben számomra a legérdekesebb fenomen. Sajnos nem tudtam teljesen utánajárni a bennem felmerült kérdéseknek, de talán ezekre a kérdésekre nem is tudunk biztos válaszokat és csak feltételezhetjük az okokat. Miért nem vesz részt a magyar király a kereszties hadjáratban? – szerintem ez egy összetett politikai kérdés, amire kihathattak a társadalmi viszonyok is. Érdekes lenne eljátszani a gondolattal, hogy vajon a király személye és tulajdonságai döntő tényezők voltak-e, azaz, vajon a híres lovag király, Szent László csatlakozott volna-e a sereghez? Lehetetlen megmondani, ugyanis ennek a királynak az életét belengik a legendákat, és ki tudja, hogy milyen lehetett valójában. Mindenesetre László biztosan megfelelt a középkori lovag ideáljának természete, fizikai adottságai miatt, és ha csatlakozik a sereghez, rangban ő lett volna a legmagasabb, tehát elképzelhető, hogy nem hivatalosan ő vezette volna a sereget. De a legfontosabb tényező a politikai stabilitás országában, ami megengedhette volna, hogy Ázsiába induljon seregével magára hagyva országát. Az egyetlen tényező, ami akadályozta volna az Horvátország, amelyet könnyen elveszíthetett volna, és amelyet nem uralt teljesen.

Kálmán, bár kiváló uralkodó, ő nem ilyen ember. Őt is nehéz megítélni: akkoriban nem szerették és a krónikások egy rossz természetű, púpos embernek tartották, de ha el is tekintünk ezektől az állításoktól, Kálmán biztosan nem testesítette meg azt a lovagot, akit László igen. Erre utal a Könyves ragadvány neve is. Tudjuk, hogy Kálmánt nem szánták királynak, és ha Lászlónak lett

⁴² ugyanez, 93.

volna fia, nem ő örököl. Papnak szánták, ez az oka annak, hogy művelt ember volt, de a lovagi erényekben nem felelt meg elődeinek, Szent Istvánnak és Szent Lászlónak. A trónt ekkor örököli meg, úgy, hogy csak rokona és nem leszár-mazottja Lászlónak. Ha csatlakozik a keresztiesekhez, akkor ez a körülmény miatt valószínűleg megjelenik egy trónbitorló és elveszíti a magyar koronát, így belpolitikai okai vannak annak, hogy bár a királyi hatalom erős, az mégsem lehetséges, hogy az országot a király elhagyja. A külpolitikai tényezőknél fel lehet sorolni ismét Horvátországot, ahol majd csak 1102-ben választják meg királynak. A Német Római Birodalom kevésbé fontos tényező ezúttal, az in-vesztitúra harc következményei miatt.

Bizánc és Magyarország ebben az időben az a két nagyhatalom, amelyik harcot vív a Balkánért. Ez egy már akkor évszázados rivalizálás, amely a török megjelenéséig a magyar külpolitika egyik fő iránya volt. Legyen a cél akármilyen szent, vajon a magyar király megengedheti-e azt, hogy ellenségé-nek segít visszaszerezni régi területeit? Lehetséges, hogy a lovagkirály, László úgy döntött volna, hogy: a világon vannak magasztosabb célok, de meg vagyok győződve, hogy Kálmán, aki nem fél országa érdekében egy kereszties sereg ellen fegyvert fogni, a következményekre is gondolt: a magyar király nem engedheti meg, hogy a legnagyobb riválisa visszaszerezze leggazdagabb területeit, főleg annak fényében, hogy Aleksziosz császár képességei mindenki számára nyilvánvalók voltak: a kereszties hadjárat sikere Magyarország a Balkánon elfoglalt helyzetének romlását idézhette volna elő, amennyiben a magyar király részt vesz benne. Így sem volt elég hadereje ahhoz, hogy a Balkánon terjeszkedjen; el lehet képzelni, ez mennyivel kedvezőtlenebb lett volna, ha a célokhoz képest szűkös haderőt Ázsiában pazarolja el, teszem azt Szerbia vagy Horvátország helyett.

Továbbá ismét fel kell hozzam, hogy Magyarország fiatal keresztény állam: alattvalói sokan nem katolikusok: vannak, akik ortodoxok, pogányok, vagy ti-tokban hódolnak régi szokásaiknak. Tény, hogy a magyar emberektől a nagy vallási buzgalom távolabb áll, mint más nyugati országok lakóitól, és ezzel is magyarázható, hogy nincsenek híres magyar keresztiesek ekkor, és kevesen csatlakoznak a sereghez a szegények közül is. A társadalom másik fontos ele-me, hogy a Magyar Királyság nem csak fiatal keresztény, de fiatal feudális ál-lam is, amiből az következik, hogy a jobbágyság helyzete nem olyan rossz, mint mondjuk Franciaországban. A magyar gazdaság fontos ága az állattenyésztés. Talán ez is oka, hogy nincs akkora nyomás a jobbágyságon, mint nyugatabbra, és ebből következik, hogy a köznép nincs elkeseredve, és nem hajlandó mindent feladni a bűnbocsánatért, mert nem érzi helyzetét annyira kétségbeejtőnek.

A KERESZTES HADJÁRAT NIKAIÁBÓL, ANTIOCHBÓL ÉS KAIRÓBÓL NÉZVE

Az első nagy iszlám állam, az Omajád Kalifátus egy lényegében egységes ország volt, azonban 750-re az Omajádok megbuktak és helyükbe új dinasztia és egy más kultúra által vezérelt ország került, az Abbaszida Kalifátus. Hajlamosak vagyunk az angolszász hagyományok alapján (filmekből, regényekből) a mohamedán világra egy egységként tekinteni, holott az iszlám területen élők között is megvannak a különbségek mind nemzeti, mind kulturális és vallási szempontból. A XI. századra három nagy politikai államra lehet osztani az arab világot Ázsiában és Afrikában⁴³: az arab és perzsa gyökerű szunnita Abbaszida Kalifátus, amely Szíria egy részét és Mezopotámiát uralta egészen Egyiptomig; a szintén arabok vezette, ám a hellén kultúrához egy csöppet közelebb álló síita Fatimida Kalifátus, amely Egyiptomot és Észak-Afrikát foglalta magába; és köztük a legerősebb és legfiatalabb állam, a török Szeldzsuk Birodalom, amely az iszlám mellett a lovas nomád kultúrát képviselte, és amely a másik két iszlám állam kárára is terjeszkedett. A Szeldzsuk Birodalom a XI. század végére bekebelezte az Abbaszida Kalifátust, ami – többek között – ahhoz vezetett, hogy csökkent kereskedelem Bizánc felé, és lezárultak a zarándokutak a Szentföldre.

A muszlim világot két nagy vallási irányzat feszítette: a *szunnita* és a *síita* követői. A „szakadás” nagyon korán, azonnal a próféta halála után (632) bekövetkezett az arabok között. A vita a *kalifa személye*, tehát a próféta utódja körül bontakozott ki. A próféta rendelete szerint a családjából kellett volna, hogy valaki kövesse, azonban ez esetleg ahhoz vezethetett volna, hogy az eddig megszerzett területeket szétdarabolják Mohamed családtagjai között, így az arab vezetők inkább megválasztották a próféta közeli emberét, Abú-Bakrt kalifának, ami végső soron egy jó döntés volt, mivel az iszlám Abú-Bakr és utódai vezetésével terjeszkedni tudott, miközben megtartotta egységét. A hívek között sokan úgy látták, hogy nem teljesítik a próféta akaratát és ezért hosszú éveken át tiltakoztak. Az elégedetlenkedők között kimagaslott Ali, Mohamed lányának, Fatimának a férje, aki magának követelte a hatalmat, és sok muzulmán mögé állt. Ezeket a muzulmánokat nevezték síitáknak, ami eredetileg azokat jelölte, akik Ali pártján (*síat Ali*) vannak. A síiták lényegében csak annyiban különböznek a szunnitáktól, hogy ők kiváltságos helyet biztosítanak Mohamed családjának az iszlám társadalomban.⁴⁴

A síiták szerepet játszottak az Omajádok megbuktatásában, azonban nem örültek az új Abbaszida Kalifátusnak sem és folytatták a harcot ügyükért. Az

⁴³ Nem térek ki azokra a muzulmán államokra, amelyek a Fatimida Kalifátustól nyugatra vannak.

⁴⁴ C. E. Brosworth, *The Encyclopaedia of Islam*; Richard C. Martin, *The Encyclopedia of Islam and the Muslim World*; Germanusz Gy., *Allah akbar*

abbaszidák Harum al-Rashid idejében is még egy rendkívül komoly katonai erőt képviseltek, azonban a nagy kalifa halála után a hatalmat az emírek kezdték átvenni. Tulajdonképpen ugyanaz játszódott le, mint Bizáncban a XI. században: az emírek szinte függetlenül uralkodtak területeiken, ahol dinasztiákat alapítottak, és a kalifák csak bábok voltak az arab emírek (és a *nagy vezír*~ első miniszter) kezében és tényleges hatalmuk csak Irakra terjedt ki. A X. században ezt használták ki a síita Buvajidák, akik valamilyen módon leszármazottjai voltak a prófétának – és szintén síita Fatimidák, akik magukat Fatima és Ali leszármazottjainak tekintették. Az előzők elfoglalták Bagdadot, az utóbbiak pedig Egyiptomot.

A Fatimidák megalapították saját kalifátusukat, így most két kalifa uralkodott a világban, ami nem megengedett: ahogy császárból is egy lehet, úgy kalifából is. Az iszlám világ merített ezen a téren a római eszmékből, vagyis hogy a világon egy vallás lehet és egy uralkodó. Ennek megfelelően a fatimidák trónbitorlókként tekintettek az abbaszidákra.

A szeldzsukok egy sztyeppe, török, lovas-nomád nép. Történetük dicsőséges része Togril béggel kezdődik a XI. század első felében hódító hadjáratra indul a szélrózsa minden irányába. Meghódítja a síita Buvajidák törékeny államát Irakban és visszahozva az abbaszida területekre a szunnita hatalmat. A szeldzsukok felvették a szunnita iszlám vallást, a perzsa kultúrát, a perzsa nyelvet, amely az állam hivatalos nyelve lett, de egy dolgot hoztak magukkal a sztyeppékről: az örökösödési szokásokat. A Szeldzsuk Birodalom nem volt kalifátus, azonban élén egy uralkodó állt (a szultán), de nem volt meghatározva pontosan az, hogy ki is az örököse, és abban az esetben, ha meg is volt határozva az örökösödési rend, a szeldzsuk társadalom prominens tagjai nem feltétlenül fogadták el azt, és a családtagok között véres polgárháborúk törtek ki⁴⁵. Togril halála után unokaöccse Arp-Arszlán (1063–1072) is háborúban nyeri el a trónját⁴⁶. Arp-Arszlán után Maliksahnak⁴⁷ (1072–1092), annak ellenére, hogy az előző fia és törvényes örököse volt, szintén csataterén kellett bizonyítsa, hogy ő

⁴⁵ Ez nem egy újkeletű dolog a nomád lovas népeknél. Több ízben is megfigyelhettük, hogy annak ellenére, hogy átlépnek a társadalom egy magasabb szervezetségi szintjére, nem sikerül biztosítaniuk ennek a fejlettebb rendszernek az egységét. Megfigyelhettük ezt Dzsingisz-Kánnál is: halála után a birodalom válságba kerül; a hun Atilla halála után is valószínűleg hasonló folyamatoknak hála omlik össze birodalma; de nem kell messzebbre mennünk, hiszen a Magyar Királyság is válság sorozatok tucatján megy keresztül Szent István halálával kezdődően az öröklődés miatt.

⁴⁶ Megjegyzem Alp Arslán kellett volna átvegye egyébként is Togriltól a hatalmat, mivel Togrilnak nem volt egyenesági leszármazottja.

⁴⁷ Teljes nevén Jalāl al-Dawla Mu'izz al-Dunyā Wa'l-Din Abu'l-Faḥ ibn Alp Arslān, azonban ismertebb *Maliksah* vagy *Malik-Sah* néven, ami az arab *malik*-király, és a perzsa *sah*-király szavakból tevődik össze. Tehát Maliksah neve magyarul kicsit humorosan király-királyt jelent. – *The encyclopaedia of Islam Vol. 6*, 261., 273–276.

a legmegfelelőbb uralkodónak. Maliksah után a kereszties hadjárat alatt is tartó trónviszály kezdődött négy fia között, és birodalma négy részre esett: (területileg) Anatóliára, Irakra, Perzsiára (Iránra) és Szíriára. Számunkra majd Kilidzs-Arszlán, Anatólia ura, rumi szultán lesz érdekes.

A szeldzsukok nem csak az abbaszidák területeit, de a század második felében a fatimiai területeit is kezdték elfoglalni. Így 1076-ban Atsiz ibn Uvak⁴⁸ török zsoldos és önjelölt emír elfoglalta a fatimidáktól Damaszkusz (1075) után Jeruzsálemet is, majd Egyiptom ellen vonult, azonban itt vereséget mértek rá. Komoly ellentétek feszítették már ekkor az iszlám lakosságot és a síiták lázadni kezdtek Atsiz ibn Uvak vereségének hírére a szunnita uralom ellen, amit az emír vérbe fojtott. Borzasztó mészárlás rendezett (1078), aminek valamilyen mértékben a keresztény és zsidó lakosság is áldozata lett, de a célpont a síita lakosság volt. A Palesztinába vezető zarándokutak is lezárultak, ami szinte kilátástalan helyzetbe hozta a zarándokokat, akik egyébként is veszélyben voltak a török portyázók miatt, akik előszeretettel sanyargatták őket útjuk során. Ez a történet nagy visszhangot keltett Nyugaton.⁴⁹ Palesztina ezt követően megint csak a fatimidák és a szeldzsukok marakodásának okává válik, de a kereszties hadjárat idejére fatimida kézben lesz.

A zarándokok helyzete 1078-tól a kereszties hadjáratig terjedő időszakban sem változott, aminek nem csak a palesztinai viszonyok, de a kisázsiai helyzet is oka volt. Mind Palesztina, mind a mai Törökország teljes területe egy háborús övezet, ahol még nem került bevezetésre a perzsa mintájú szeldzsuk adminisztráció, így az egyik oldalról kis szigetekben működtek a bizánci városok és települések, a másik oldalról a fatimidák még megtartott területei. A kis szigetek között pedig anarchia uralkodott: itt nomád török lovas seregek portyáztak, és bár hivatalosan a szultán szolgálatában álltak, tulajdonképpen sok-sok apró és független terület (nevezhetjük államocskának) létezett, amelyeknek élén török hadurak álltak és akik semmilyen adminisztrációt nem vezettek be, csak az utakat ellenőrizték és azokat a településeket fosztogatták és foglalták el, amelyek nem rendelkeztek falakkal. Így Anatóliában léteztek teljesen elszigetelt bizánci városok, és a terület nagyon instabil. Ezek az állapotok vezettek ahhoz, hogy a zarándokutak lezárultak, hiszen, ha feltesszük azt, hogy a szultán engedélyezi a zarándokok haladását – ami nem számítana hatalmas meglepetésnek⁵⁰ – akkor sincsenek megfelelő eszközei, hogy az említett hordákat megfékezze különös tekintettel a Maliksah halálát követő állapotokra, ahol érthető módon nem a legnagyobb problémája a mohamedán világnak, hogy most a keresztények eljutnak a Szentföldre vagy sem.

⁴⁸ Cl. Cahen, *Atsiz b. Uvak*, The Encyclopaedia of Islam, New edition, vol. I, 750–751.

⁴⁹ Ugyebár ekkor fordul meg VII. Gergely pápa fejében a kereszties hadjárat ötlete.

⁵⁰ teljesen valószínű, hogy az utak a szultántól függetlenül zárultak le, sajnos a forrásaimban nem találtam erre egyértelmű kijelentést, ezért elnézést kérek.

Kilidzs Arszlán ekkor az uralkodója az anatóliai Rúmi Szultánátusnak, aki még nem töltötte be 17-et, tehát mai fejjel azt mondanánk rá, hogy gyerek még, de az biztos, hogy tapasztalatlan. Tapasztalatlanságát ellensúlyozza, hogy tapasztalt és harcedzett emírekkel van körülvéve. Fővárosa Nikaiában van, nagyon közel Konstantinápolyhoz. Kilidzs Arszlán a bizánci szolgálatban álló török zsoldosoktól értesül júliusban, hogy egy nyugati sereg közeledik Konstantinápoly felé.⁵¹ A fiatal uralkodó felismeri, hogy ez a sereg nagy veszélyt jelent, de hatalmas mérete és összetétele, valamint a magukon hordott kereszt miatt nem érti, hogy mit akarnak. Ennek ellenére nem veszi őket félvállról és azonnal sereget gyűjt, és alaposan figyeli minden egyes lépésüket. Mikor átkelnek Kis-Ázsiába ellentmondásokba ütközik velük kapcsolatban, mert hallja, ahogy a kereszténységet éltetik, mégis templomokat fosztogatnak ki és keresztény embereket, nőket és gyerekeket is ölnek. Itt kezdi sejteni Arszlán, hogy ez nem egy egyszerű frank (arabul „*frandzs*”) zsoldossereg, akiket már megszokhattak Keleten, de felismeri azt is, hogy sokan nem is igazi katonák. Ettől függetlenül továbbra is óvatos, ugyanis hatalmas számuk veszélyt jelenthet.

A fordulópont az, mikor egy kisebb kereszties sereg Renaud vezetésével elfoglalja Xerigordon várát. A várat visszafoglalják, és nagy meglepetésükre a lovagok nagy része áttér az iszlám hitre, ami a megadás egyik feltétele volt. A vár elestéről a keresztiesek nem sokat tudtak, ezt használja ki Arszlán, hogy álhíreket terjesszen és támadásra bírja a keresztieseket, akik ezt meg is teszik. A keresztények felderítésnek nem sok energiát szenteltek, így talán nem is meglepő, hogy a 20 000-es sereget a szultán törbe csalta, majd szinte az első lovas rohammal megtörte és kardélre hányta.⁵²

A győzelem könnyű volt és a teljes szeldzsuk vezetés úgy gondolta, hogy nem kell félni a frankoktól. A kereszties kérdés másodrangú lett, és az az ifjú király elindult, hogy egysítse országát. Mikor trónra lépett szinte csak Nikaia birtokolta és nehéz feladat volt '92 és '96 között visszahódítani területeit apja, Szulejmán egykori vazallusaitól. Keleten egy Demismend („*Bölcs*”) nevű tapasztalt hadvezér tartott jelentős területeket és többezres sereget. Mikor megérkezik a nemesi kereszties sereg, akkor épp ennek egyik városát ostromolja és csatározik a város körül.

Küldött érkezik Arszlánhoz, hogy közölje, Nikaia veszélyben van. A szultán megnyugtat mindenkit és egy kisebb sereget küld a város védelmére. Hogy mennyire elbizakodott az ifjú király talán az mutatja legjobban, hogy a városban nem csak kincsei, de terhes felesége is ott volt. Hamarosan érkezik a hír, hogy az új sereg nem olyan, mint az első volt, és a város el fog esni. Kilidzs Arszlán tűzszünetet kér Demismendtől, de a választ meg se várja: összeszedi a

⁵¹ Amin Malaauf, 2015, *A kereszties háborúk arab szemmel*, 20.

⁵² ugyanez, 21–26.

sátorfáját és elindul felszabadítani Nikaiát. Mikor megérkezik elborzadva látja, hogy a város menthetetlen. Megpróbálja áttörni az ostromgyűrűt, de hiába. A nomádoknál a vezérek jól tudják, hogy valódi erejük a katonáikban és nem a városokban és a falakban vannak, így ha fájó szívvel is a szultán megüzeni a városnak, hogy adják meg magukat, de ne a frankoknak, hanem Alexiosznak, akit Arszlán becsült és tisztelt. Fontosabb volt számára, hogy katonái között ne inogjon meg a morál, annál, hogy megtartsa a várost.

Érdekes ez a mozzanat. Ma, 2020-ban, az emberek inkább az araboktól (általánosítva) félnek, mert „primitívek”, „civilizálatlanok”, „hidegvérűek”, „hitbuzgók”, „félelmet nem ismernek”, de a XI. században a mohamedánok rettegtek az „európai” embertől hasonló okok miatt. Ahol a nyugati lovagok megjelentek, ott pusztítás, fosztogatás, erőszak és mérsárlás volt és nem voltak tekintettel az áldozataik korára, nemére, vallási vagy etnikai hovatartozására. Amin Maalouf több forrást is idéz, amelyek leírják, hogy a mohamedánok mennyire rettegtek a nyugatiaktól. Maga így írja le az eseményeket egy helyen: „*A bazárban elnémul a reggeli zsvaj, az árusok és vevők megdermednek. A nők imákat mormolnak. Félelem lesz úrrá a városon.*” Ez az oka, hogy a törökök Alexiosszal kezdenek tárgyalni, és Alexiosz a tárgyalás során a frankokkal fenyegetőzik, hogy ne húzzák az időt, mert ha megindul a roham a város ellen, akkor ő már nem tehet semmit. Ez is volt az oka, hogy végül a mohamedánok bizánci katonákat csempésztek az éj leple alatt Nikaiába és ezzel lehetséges, hogy több száz, de lehet több ezer ember életét mentették meg beleértve a sajátjukat. A másik ok, amiért a szultán Alexiosznak adta át inkább a várost, mert tudta, hogy így feleségével jól, királynőhöz méltóan fognak bánni.

Kilidzs Arszlán visszavonul tehát és meghirdeti a dzsihádot, majd meggyőzi nem rég még ellenségét, Denismendet, hogy segítsen neki, ami mutatja, hogy a törökök Nikaia után komolyan veszik a keresztieseket és hajlandók félre tenni a vitáikat, vagy legalábbis megegyezni. Ez az a pont, ahonnan én azt mondanám, hogy a hadjárat a törökök számára is kapott egy vallási és (anakronisztikus kifejezéssel élve egy ideológiai) töltetet. Az összefogás nem volt elégséges: Dorülaionnál (nem messze Nikaiától) kevésnek bizonyulnak a török lovasok a nehéz páncélzattal szemben. Ezután Maalouf szavaival élve „*a legyőzött szultán eltűnik az anatóliai sivatagban*”⁵³. Innentől kezdve Antióchiáig már csak a nagy nyári forróság és szárazság nehezíti meg a keresztiesek útját, ami szükséges egy hónap helyett majd kb. 100 napig tart.

Ezen a ponton sem teszik azonban a Szeldzsukidák félre ellenségeskedéseiket, és amennyiben úgy mérik fel, hogy őket a hadjárat nem érinti, illetve hasznot hozhat nekik, akkor nem avatkoznak bele a történésekbe. Ez volt az oka, hogy Antióchiát sem siettek megvédeni, mert annak ura rossz viszonyt

⁵³ Nem hal meg, csak a hadjáratban nem lesz többet jelentősége.

ápoló szomszédjaival, és mivel a környező emírek a város elesésével politikai hasznot vártak, illetve megszabadultak egy erős és ravasz riválistól, hagyták, hogy a város magára maradjon. A városban magában nem lehet mondani, hogy ellenségeskedés volt a keresztényekkel szemben, sokkal inkább beszélhetünk bizalmatlanságról, hiszen az arabok is meg vannak győződve, hogy a háború arról szól, hogy Bizánc visszaszerezze régi területeit. Ez a bizalmatlanság volt az oka, hogy a város keresztény férfijait nem sokkal az ostrom előtt kizárták a városból, félve, hogy azok elárulják a védőket, de ígéretet tettek, hogy amennyiben a város megmenekül, vissza lesznek engedve, és addig maga az emír felel vagyonukért és családjáikért.⁵⁴

A helyzetet nem könnyíti „a két fivér háborúja”: a damaszkuszi Dukák (*Duqaq*) és bátyja Ridván (*Ridwan*), Aleppó királyának elvakult háborúja (1095-ben kezdődik).⁵⁵ Ezek ketten az antióchiai Jági Sziján⁵⁶ közvetlen szomszédjai, és egymás kiengesztelhetetlen ellenségei.⁵⁷ A város ostroma hónapokig tart, ez alatt először Damaszkusból érkezik felmentő sereg, de az még az út alatt kedvét veszti és visszafordul. A keresztieseket közben gyötri az éhínség, a gyakori földrengések és az időjárás, ezért az aleppói területekre tévednek, hogy élelmet keressenek. Ekkor Ridván veszélyeztetve érzi magát és 1098-ban ezért küld végre sereget a keresztiesek ellen.

Ridván túlerőben van, a keresztiesek demoralizáltak, fáradtak, éhesek és kétfrontos csatára kényszerülnek, azonban Ridván megrémül a frankoktól, mert hall a rémtörténetekről, amelyek a frankokról terjengenek. A csata előtt rossz döntéseket hoz, és seregét lemészárolják, míg Jági Sziján megfutamítja ellenségeit, de látván a másik sereg bukását, visszavonul. A várvédők teljesen megtörnek, mikor a várba hajítógépekkel behajítják Ridván embereinek levágott fejait. Antióchia utolsó reménye a város felé menetelő Kerboga atabég, Moszul ura, aki a frank sereg legyőzésével nem titkolja, hogy Szíriát szeretné megszerezni.

Kerboga (*Kerbuqa*) először Edesszát akarja visszafoglalni, de nem jár sikerrel, közben Antióchia elesik, és az emírek a makacs Kerboga atabéget okolják a vereségért. Jági Sziján a városfalak elvesztése után idegösszeroppanást kap, és megölik menekülés közben, de fia tartja még a citadellát, így nincs minden veszve. A frankok ostromlóból ostromlottak lesznek, mikor megérkezik a moszuli és a damaszkuszi egyesült sereg és a győzelem ismét biztosnak látszik, de az emírek jobban kezdenek félni Kerbogától, aki magának akarja egész Szíriát és így a muzulmán világ legerősebb uralkodója lehetne, ahogy Maalouf írja:

⁵⁴ A. Maalouf, 2015, *A kereszties háborúk arab szemmel*, 43–45.

⁵⁵ Duqaq és Ridwan Tutush ibn-Arp Arszlán fiai voltak (Filip Hiti, 1988, *Istorija Arapa*).

⁵⁶ Jági Szijánt vagy Yaghi-Siyant még Maliksáh tette Antióchia élére, azóta uralkodott ott (Filip Hiti, 1988, *Istorija Arapa*).

⁵⁷ Ridván, Dukák és Jági Sziján kapcsolatáról – A. Maalouf, 2015, 48–53.

„E fenyegetéshez képest a frankok a kisebb rosszat jelentik. Nincsen abban semmi borzasztó, hogy a rúmok – zsoldosaik segítségével visszaakarják szerezni Antióchiát. Az ugyanis elképzelhetetlen, hogy a frankok önálló államokat akarnának létrehozni Szíriában.”

Így történt tehát, hogy a mohamedán sereg a csata napján széteszlott, és széteszlott ezzel az utolsó erő, amely a kereszteseket feltartóztathatta volna Szíriában.

A szíriai városok elestét mindig mészárlás követi. Már Antiochiánál beszámolnak az arab források a nyugatiak kannibalizmusáról, emberi holtestek evéséről. Antióchia után már nyugati szemtanúk is alátámasztják, hogy a frank lovagok embereket esznek:

»Maaratban a mieink üstökben főzték meg a felnőtteket, a gyermekeiket pedig nyársra húzták, megsütötték és felfalták«

(Raul de Caen, Maalouf könyvéből, 75.)

A frankok az emberevést azzal magyarázták, hogy hatalmas az éhínség és erre kényszerülnek, hogy túléljenek. A pápának is ezt hozták fel mentségül, ám Maalouf nem fogadja ezt a magyarázatot feltétlenül el, azonban az igaz, hogy a keresztések nem csak embert, de mindent megettek: lovat, kutyát, legyen az élő vagy dög. Mindenesetre ezek a rémhírek rákényszerítik az arab emíreket, hogy a feljükk menetelő sereget mindennel ellássák, és együttműködjenek velük. Immáron mindenki tudta, hogy a lovagok célja Jeruzsálem, így aki a Jeruzsálembé vezető úton lakott, az elhagyta szülővárosát: a nagyurak távol eső váraikba húzódtak, a parasztok az erdőkben bujkáltak. A frank seregnek azonban még mindig a legnagyobb kihívást az élelem és az ellátmány okozta, ami meglepő lehet a gazdag Szíriában. Maga a térség annyira szétdarabolt lett, hogy szinte minden egyes falu külön politikai szereplővé angazsálódik, és mind ajándékokkal, kincsekkel halmozzák el a frankokat; ahogy a közmondás is tartja: *„Ha valakinek nem törheted el a lábát, csókold meg azt, s imádkozz, törje el neki Allah”.*

Kairó és Egyiptom ura, al-Afdal Sáhánsáh vezír, örömmel hallott a keresztesekről. Még a hadjárat elején a görögöktől kapott híreket a frank seregről, hiszen ő és Alexiosz császár szoros szövetségben voltak és régóta munkálkodtak a szeldzsuk hatalom felszámolásában. A síita muszlimoknak a szunniták elleni harc (és fordítva) legalább olyan szent, mint a keresztények elleni, így nincs ebben semmi erkölcsileg elítélendő dolog. Al-Afdal végig követte a keresztes sereg útját, és próbált neki segíteni, ahogyan tudott, még szövetséget is ajánlott a keresztényeknek (még Antióchia eleste előtt), ami alapján felosztották volna egymás között a területeket, de a frankok kitérő választ adtak neki,

amit al-Afdal nem ért, és kételkedni kezd Alexiosz szavában, nem sejtve, hogy Alexiosz kezéből már rég kicsúszott az irányítás. Al-Afdal félt, hogy nem kap semmit a háború végén, így váratlanul útnak indult és bevette a szeldzsukok uralta Jeruzsálemet, amiről lehetséges, hogy nem tudta, hogy az lenne a frankok végcélja (saját gondolat), vagy szerette volna a tárgyalásoknál helyzetét javítani a város birtoklásával. Úgy tűnt, hogy ez helyes lépés volt, de egy idő múlva hírek érkeztek, hogy a frankok tovább menetelnek Jeruzsálem felé. Al-Afdal Sáhansáh levelet írt Alexiosznak és számonkérte tőle magatartását, mire Alexiosz tudatta vele: a frankok szent háborúra indultak a pápa parancsára, és nem tántorodnak el, még el nem érik céljukat, tehát nem állnak szolgálatában és megtagadják az engedelmisséget. Al-Afdal hirtelen kétségbe esik; véletlenül belekeveredett egy olyan háborúba, ami teljesen elkerülhető lett volna, és aminek nem ő az esélyese, hiszen nincs rá felkészülve. Egyiptom ura és Alexiosz megpróbálják őket késleltetni. Al-Afdal megígéri a vallásszabadságot, mindent megtenne, csak tárgyalhasson a keresztényekkel, de a küldöttek csak egy üzenetet hoznak: »Együtt megyünk be Jeruzsálembe, méghozzá csatarendben, előreszegezett lándzsákkal«.

Szidónt kivéve ellenállásba nem ütköznek a frankok, pedig sok könnyen védhető nagy város fekszik útjukban: Bejrut, Túrosz és Akkón mind behódolnak a nyugatiaknak. 1099. június 7-én megjelennek Jeruzsálem falai alatt. A város hamarosan elesik. Egy hétig mészárolják a benne élőket: muszlimokat, zsidókat, keresztényeket. A hadjárat hosszú évek, rengeteg borzalom, halál, és szenvedés után 1099. július 15-én véget ért. Ibn al-Aszír, korabeli arab történész így értékeli a történeteket: „...a szultánok egymással veszekedtek, ezért tudták a frandzsok leigázni az arab földet.”

ZÁRSZÓ

Amit leszögezhetünk, hogy ez a háború lényegében nem egy antiszemita háború volt, mégis végig követhettük, hogy a szemita népek, az arabok és a zsidók, mennyit szenvedtek a kezdetektől. Remélem az olvasó is érzékelte, hogy különböző érdekek álltak a hadjárat minden mozzanata mögött, és még a pápa vagy a császár nem érzett gyűlöletet sem az arabok sem a zsidók ellen, addig a nép máshogy gondolkodott, és olyan borzalmakat tett, amik mai napig megpecsételik Kelet és Nyugat; az arabok, a zsidók és a nyugati népek viszonyát. Láthattuk, hogy a tudatlanság, az önzés, a félelem, a babonák és a vallási buzgalmak mire viszik rá az embereket, és megismerhettük mind az áldozatok mind az elkövetők szemszögét.

A gyűlölet nem feltétlenül létezik a keleti keresztények és a muzulmánok között. Ez a két kultúra nagyon sokáig megtudott egymás mellett élni. Nem a gyűlölet az, ami a keresztes hadakat keletre vezeti, és nem a gyűlölet az, ami

a Közel-Keleten az emberek szívében lakozik, végképp nem az elit szívében. A gyűlöletet egy ismeretlen dologgal szemben az egyszerű emberek hozzák magukkal, és ez a tudatlan, és irigy gyűlölet az, ami majd a romlást elhozza.

Világos, hogy a kereszties hádjárat a vallási tölteten kívül komoly politikai indíttatással is rendelkezik, amire kihatással van az egyházzsakadás és az invesztitúra harc a pápa részéről. A frankoknál a háború társadalmi problémákat orvosolt, a Német Római Birodalom lakosságának szintén lehetőséget jelentett a hádjárat, de még a franciák részéről a nemességnek kecsesgetett nagyobb haszonnal a hádjárat, addig a német nemesség az új világrend kialakulása (invesztitúra harc) miatt inkább kimarad az eseményekből. Az anyagi hasznon kívül jelentős volt a véletlenek sorozata, amely a nép körében a rossz ómenek tucatjaiként kerültek felfogásra, és amely arra kényszerítette őket, hogy a pápa parancsára Keleten keressenek feloldozást.

Megvizsgáltuk azt, hogy milyen egy fiatal keresztény állam, a Magyar Királyság hozzáállása és megítélése a hádjárat során. Láttuk, hogy lehetséges keresztényként a keresztiesek ellen fordulni, és megvilágítottuk azokat a tényeket, amelyek miatt a magyar királyt nem érte rossz szó ezért. Létezett a sötét középkorban értelem és józan megítélés, és sikerült az akkori embereknek is különbséget tenniük jó és rossz között, de láttuk, hogy ez nem mindig volt elég és a legnagyobb jószándék ellenére és kicsúszhat az ember kezéből az események irányítása, és eluralkodhat egy akár alapvetően jó ügy felett is a gonoszság.

Nem feledkezhetünk meg a Bizánci Birodalomról sem, amely mindennek az oka végeredményben. A XI. századig történő marakodások és a bizánciak gyöngesége vezette a kereszties sereget a Közel-Keletre, és amikor az már ott volt, a császár sem tehetett már igazán semmit ellene. A történések során az embernek olyan érzése van, mintha a császár is csak sodródna az árral, pedig megtesz mindent, hogy ellenszegüljön az erős áramlatnak. De ne feledjük el a már idézett mondatot: „...a szultánok egymással veszekedtek, ezért tudták a frandzsok leigázni az arab földet.” Ha a szeldzsukok nem vitatkoznak, nem saját érdekeiket nézik, és hajlandóak egy magasztosabb célért félretenni minden viszályt, ami köztük van, akkor a frankok lehet még Nikaián sem jutnak túl, de Antióchián biztosan nem. Azt láttuk, hogy számos alkalommal becsülik alá a keresztieseket, és a biztos győzelem előtti utolsó pillanatban válik számukra a frank kérdés másodlagossá, még saját hatalmuk elsődlegessé. Ha a muszlim világ nem ennyire megosztott, Jeruzsálem nem veszik el, de a muszlimok húzták ezúttal a rövidebbet. A frankoknak szerencsájük volt: tudtukon kívül a legmegfelelőbb pillanatban támadtak, mikor a mohamedán világ a legmegosztottabb. Ez a másik dolog, ami körbe lengi az eseményeket: a tudatlanság. Senki nem tudja, mi a másik célja. A kereszties hádjárat egy oly váratlan és új dolog volt a Közel-Keleten, hogy senki nem értette azt. A frankok vakon követték a „az

útjelző táblákat”, amelyek Jeruzsálem felé vittek, mit sem sejtve az ellenségről, teljesen a hitben és a zsákmányban bízva.

Ne feledjük el a hadjáratot végig kísérő pszichológiai tényezőket sem: hol erőt adtak a kereszteseknek, hol borzalmakra hajtották rá őket. A félelem az egyik szó, amellyel jellemezni lehetne a hadjáratot. A félelem az Istentől, ami ráveszi az embereket a hadjáratra, a félelem az éhínségtől, ami ráveszi az embereket az erőszakra, és a félelem az erőszaktól, ami megadásra kényszerít egy jóval fejlettebb civilizációt egy fejletlenebbel szemben.

A politika ebben az esetben igen összetett: a pápa egy időben foglalkozik az investitúra harccal, a reconquistával és a keresztes hadjáratokkal és ennek mind egy célja van, hogy átvegye a világi hatalmat és átvegye a vallási hatalmat minden keresztény felett; ennek van minden alárendelve. A német császárnak egyedül az investitúra harc is elég nagy falat, de számára is minden ennek van alárendelve. A bizánci császárnak szüksége van minden segítségre Nyugatról, így ő a nyitás politikáját folytatja, de mikor a pápa zár előtte, akkor természetes, hogy a német császárhoz közeledik, és célja a nyugati helyzet és viszonyok stabilitása, hogy Keletre segítséget szerezzen. A bizánci érdek mindent az önvédelemnek, majd pedig a revízióknak vet alá. Franciaországnak nincs is igazi külpolitikája ekkor: számára a prioritást a belső stabilitás megtalálását és az ország egyesítését jelenti, amely a francia állam sajátosságai miatt nem von be külső hatalmakat. Ebben az esetben persze nem szabad elfelejteni, hogy körülötte dúl az investitúra harc; a spanyol államokban a reconquista, Angliában Hódító Vilmos épphogy meghódította Angliát, tehát nincs is ki beavatkozzon a belügyeibe. A magyar király számára fontos a balkáni politika, ami Bizánc ellen irányul, ugyanakkor óvatos kell legyen, hogy amennyire lehetséges neutrális maradjon az investitúra harcban, minthogy ez a háború számára nem kecséget semmivel. Északi és keleti határait bebiztosította, így ez az időszak valóban lehetőséget ad az expanzióra. Az araboknál sok probléma van. Meg kell tölteni az űrt, amely az abbaszidák után keletkezett, de erre a szeldzsukok képtelenek. A szeldzsuk szultánok számára a régi, nagy birodalom egyesítése a cél, de nincs olyan erős király köztük, aki ezt megtudja tenni. Hiányzik az egység mindenhol, és rendkívül törekeny a politikai helyzet: egyetlen ország sem tud megbízni a szomszédjaiban. Az egyetlen biztos pont keleten a Fatamidák és Bizánc szövetsége, ami a szeldzsukok ellen irányul, hogy feloszthassák az általuk uralt területeket egymás között így számolva fel azt a hatalmi vákuumot, ami az erős Abbaszida Kalifátus és Szeldzsuk Szultanátus után keletkezett a Közel-Keleten. Ebbe a kényes politikai rendszerbe robban be a keresztes hadjárat, mint elefánt a porcelánboltba: nyilvánvaló, hogy ott van, de hogy miért tévedt oda, és mit akar elérni, senki nem érti; de még ott van borzasztó pusztítást végez.

IRODALOM

- Amin Maalouf, *A keresztes háborúk arab szemmel*, ford. V. Tóth László, Budapest (Európa Könyvkiadó), 2015
- B. Lewis, Ch. Pellat J. Schacht vál. és szerk., *The Encyclopaedia of Islam. New edition, vol II*, Leiden (E. J. Brill), 1991
- Benjamin Arnold, *Medieval Germany. 500–1300 a political interpretation*, London (MACMILLAN PRESS LTD), 1997
- C. E. Brosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte vál. és szerk., *The Encyclopaedia of Islam volume IX*, Leiden (Brill), 1977
- Dr. Áldasy Antal, *A keresztes hadjáratok története*, Budapest (Szent István Társulat), 1924
- Dragan Bruijić, *Vodič kroz svet Vizantije od Konstantina do pada Carigrada*, Beograd, 2005
- Filip Hiti, *Istorija Arapa. Od najstarijih vremena do danas*, prev. Petar Pejčinović, Sarajevo, Veselin Masleša, 1988
- George Ostrogorsky, *The history of the Byzantine State*, Translated by Joan Hussey, Oxford (Basil Blackwell), 1968
- Germanusz Gyula, *Allah akbar*, Budapest (Szépirodalmi Könyvkiadó), 1976,
- H. A. R. Gibb, J. H. Kramers, E. Lévi-Provençal, J. Schacht vál. és szerk., *The Encyclopaedia of Islam. New edition. vol I*, Leiden (E. J. Brill), 1986
- Jason P. Coy, *A Brief History of Germany*, York (Fact On File), 2010
- Klaniczay Gábor, *Európa ezer éve I*, Budapest (Osiris Kiadó), 2005
- Marc Bloch, *Feudalno društvo*, Zagreb (Naprijed), 1958
- Miroslav Brandt, *Srednjovekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb (Školska knjiga), 1995
- Richard C. Martin vál. és szerk., *The Encyclopedia of Islam and the Muslim World volume 1–2*, Thomson (Macmillan Reference USA), 2016
- Steven Runciman, *A keresztes hadjáratok története I*, Ford. Bánki Vera, Nagy Mónika Zsuzsanna, Budapest (Osiris Kiadó), 1999
- Varga Ottó, *Magyarország története*, Budapest (a szerző saját kiadása), 1895
- Veszprémy László, *Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon*, Budapest (Argumentum Kiadó), 2008, 78–119.
- Weiszhár Attila, *Német királyok, római császárok*, Budapest (Maecenas), 1998
- Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд (Просвета), 1969
- Др Бојана Крسمановић, *Успон војног племства у Бизантији у XI веку*, Београд (Византолошки институт Српске академије наука и уметности), 2001
- Едуард Пероа, Роже Дусе, Андре Латреј, *Историја Француске I, од најстаријег времена до 1774*, прев. Иван Божић, Београд (Издавачка Предузеће Просвета), 1961
- Сидни Пеинтер, *Историја Средњег века (284–1500)*, прев. Чедомир Антић, Небојша Порић, Београд, 1997
- Удаљцов, Космински, Вајнштајн- *Историја средњег века*, прев. Мирослав Марковић и Иван Божић, Београд, 1950

INTERNETES FORRÁSOK

- Enciklopeadia Britannica- britannica.com- Gary Dickson, The first crusade and the establishment of the Latin States (2019. 12. 22.)
<https://www.britannica.com/event/Crusades/The-First-Crusade-and-the-establishment-of-the-Latin-states>

Enciclopeadia Britannica- btiannica.com- The editors of Enciclopaedia, Fatimid Dynasty
(2020. 02. 29.)

<https://www.britannica.com/topic/Fatimid-dynasty>

Enciklopeadia Britannica- britannica.com- Alfons Becker, Urban II (2020. 02. 15.)

<https://www.britannica.com/biography/Urban-II>

